

SKJØTSELSRAPPORT

Skjøtsel av bergkunst i Viken 2022

I kommunene Bærum, Drammen, Fredrikstad, Frogn, Hole, Kongsberg, Lier, Lillestrøm, Modum, Moss, Nordre Follo, Rakkestad og Sarpsborg

SILJE HAUGSTEN ELLEFSEN 2022

Forsidebilder: Øverst t.v: En svært sosial svane inspiserer oppkrittete helleristninger på Katfoss i Modum kommune, ID 278093. Denne figuren ligger under vann og er til vanlig dekket av et algelag. Øverst t.h: Jone og Silje samarbeider om skyll av bergflaten på Hornnes i Sarpsborg kommune, ID 21289. Nederst t.v: Jone blåser vekk nedfall med batteridrevet løvblåser på Begby Gullskår i Fredrikstad kommune, ID 49243 – gruppe F. Nederst t.h: Silje fjerner mose med trepinne på Dalbo i Bærum kommune, ID 30810.

Fotograf: Viken fylkeskommune/Jone Kile-Vesik og Silje Haugsten Ellefsen.

Innhold

Innledning	6
Til orientering.....	9
Rapporten.....	9
Feltarbeidet	9
Metodikk.....	10
Kva utfordringer	16
Dokumentasjon, oppmaling og bevaring	18
Kalkeringsdokumentasjon	18
Oppmaling og synlighet.....	19
Vintertildekking og bevaring	19
Skjøtselsarbeid i Bærum kommune	21
Dalbo – ID 30810, 278089 og 278091	21
Observasjoner og tiltak	21
Anbefalte tiltak 2023	25
Skjøtselsarbeid i Drammen kommune.....	26
Skogerveien – ID 13191	26
Observasjoner og tiltak	27
Anbefalte tiltak 2023	28
Åskollen – ID 42863	28
Observasjoner og tiltak	28
Anbefalte tiltak 2023	30
Skjøtselsarbeid i Fredrikstad kommune.....	31
Begby Gullskår	31
«Baby-Begby» - ID 19645	31
«Begby-mannen» - ID 49243	33
«Danseren» - ID 9801	38

Begby skole – ID 19657.....	40
Observasjoner og tiltak	40
Anbefalte tiltak 2022	41
Evjestien – ID 77830	42
Observasjoner og tiltak	42
Anbefalte tiltak 2022	44
Veum – ID 226223-1	45
Observasjoner og tiltak	46
Anbefalte tiltak 2023	47
Skjøtselsarbeid i Frogn kommune.....	48
Skjellerud – ID 31520.....	48
Observasjoner og tiltak	49
Anbefalte tiltak 2023	50
Skjøtselsarbeid i Hole kommune	51
Sundvollen skole – ID 9616.....	51
Observasjoner og tiltak	51
Anbefalte tiltak 2023	53
Skjøtselsarbeid i Kongsberg kommune.....	54
Hvittingfoss – ID 76831.....	54
Observasjoner og tiltak	54
Anbefalte tiltak 2023	56
Skjøtselsarbeid i Lier kommune	57
Lier bygdetun – ID 158620	57
Observasjoner og tiltak	57
Anbefalte tiltak 2023	58
Skjøtselsarbeid i Lillestrøm kommune	59
Bingsfoss	59
Øvre Dalsberget – ID 70457	59
Bingen – ID 116944.....	62

Skjøtselsarbeid i Modum kommune	64
Katfoss – ID 278093 og 278094	64
Observasjoner og tiltak	64
Anbefalte tiltak 2023	69
Skjøtselsarbeid i Moss kommune	70
Ramberg – ID 101670	70
Observasjoner og tiltak	71
Anbefalte tiltak 2023	72
Skjøtselsarbeid i Nordre Follo kommune.....	73
Myrasteinen på Waldemarhøy – ID 90281	73
Observasjoner og tiltak	73
Anbefalte tiltak 2023	74
Ski ungdomsskole – ID 116610.....	75
Observasjoner og tiltak	75
Anbefalte tiltak 2023	76
Skjøtselsarbeid i Rakkestad kommune	77
Bjørnstad – ID 31057, 212534 og 15318	77
Observasjoner og tiltak	77
Anbefalte tiltak 2023	79
Skjøtselsarbeid i Sarpsborg kommune.....	81
Alvim – ID 117587.....	81
Observasjoner og tiltak	82
Anbefalte tiltak 2023	83
Bjørnstadskipet – ID 11145	83
Observasjoner og tiltak	84
Anbefalte skjøtselstiltak 2023	86
Kalnes – ID 147294	86
Observasjoner og tiltak	87
Anbefalte tiltak 2023	88

Hafslund hovedgård – ID 75976, 143822, 236982, 143852, 143849, 143821, 143818 og 155797	89
Observasjoner og tiltak	89
Anbefalte tiltak 2023	97
Hornnes mellom – ID 21289	97
Observasjoner og tiltak	98
Anbefalte tiltak 2023	100
Solberg	100
Solberg ytre – ID 40892	100
Solberg indre – ID 79138	102
Anbefalte tiltak 2023	104
Solbergtårnet – ID 143841	105
Observasjoner og tiltak	105
Anbefalte skjøtselstiltak 2023	106
Litteratur	107

Innledning

I Østfold har det i mange år vært tradisjon å gjennomføre skjøtsel av utvalgte bergkunstfelt hver vår. Fra 2021 har denne tradisjonen blitt utvidet til å omfatte hele storregionen Viken. I 2022 ble skjøtelsarbeidet utført i perioden 20. april – 24. juni av arkeologene Jone Kile-Vesik og Silje Haugsten Ellefsen. 9. mai var det med to masterstudenter fra arkeologistudiet på UiO, som hospiterte hos fylkeskommunen.

Den årlige skjøtelsen består primært av renhold, vegetasjonsskjøtsel og fotodokumentasjon av bergflaten. Nedfall kostes vekk, berget og ristningsfurene vaskes og skjemmende eller skadelig vegetasjon fjernes. Hensikten med den årlige skjøtelsen er todelt: Den skal sørge for at helleristningsfeltene oppfattes ryddige og innbydende av besøkende og at ristningsfigurene er godt synlige. Skjøtelsen skal også bidra til å begrense forvitring og skadelig vegetasjon på ristningsflaten.

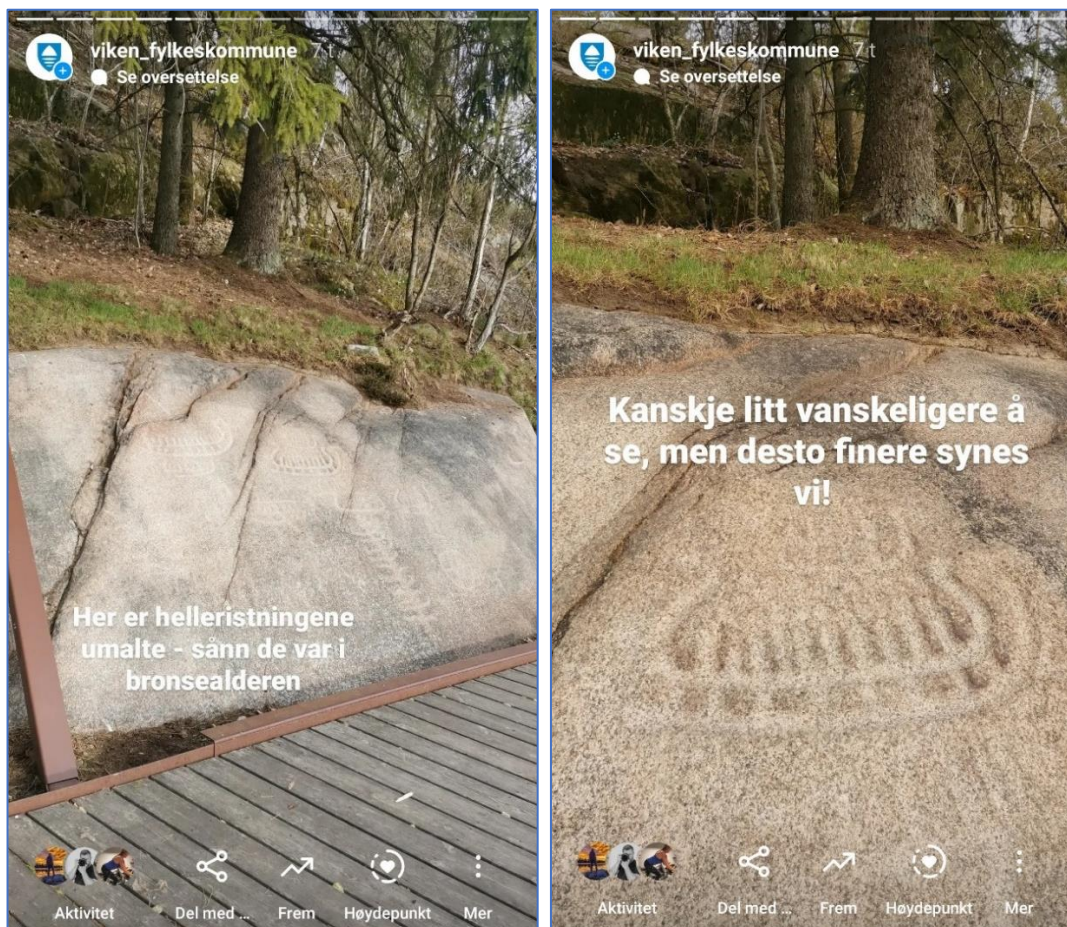
Lokaliteter skjøttet i 2022		
Kommune	Område/lokalitet	Askeladden ID
Bærum	Dalbo	30810, 278089, 278091
Drammen	Skogerveien	13191
	Åskollen	42863
Fredrikstad	Begby Gullskår	19645, 49243, 9801
	Begby skole	19657
	Evjestien	77830
	Veum	226223-1
Frogn	Skjellerud	31520
Hole	Sundvollen skole	9616
Kongsberg	Hvittingfoss	76831
Lier	Lier bygdetun	158620
Lillestrøm	Bingsfoss	70457, 116944
Modum	Katfoss	278093, 278094
Moss	Ramberg	101670
Nordre Follo	Ski ungdomsskole	116610
	Myrasteinen	90281
Rakkestad	Bjørnstad	31057, 212534, 151318
Sarpsborg	Alvim	117487
	Bjørnstadskipet	11145
	Kalnes	147294
	Hafslund	75976, 143822, 236982, 143852, 143849, 143821, 143818, 155797
	Hornnes	21289
	Solberg	40892, 79138, 143841

Oversikt over lokalitetene som inngikk i skjøtelsarbeidet i 2022.

Alle bergflater forvitrer over tid, om enn i varierende grad. Den årlige skjøtselen bidrar til å dempe de kjemiske og biologiske forvitningsprosessene som blant annet oppstår ved mineralenes reaksjoner på vann, plantevekst og mikroorganismer (Bjelland & Helberg 2006). Alger og forurensning kan forårsake misfarging av berget, og på bergflater med vannsig vil det ofte legge seg en biofilm som helt eller delvis visker ut figurene. De fleste felt er også preget av lav- og mosevekst som både kan skjule og skade helleristningsfigurene.

Nesten alle lokalitetene som skjøttes årlig, har eksisterende eller planlagt skilting og tilrettelegging for publikum. Mange av lokalitetene er godt besøkt, og under skjøtselsarbeidet var det både turgåere, skoleklasser, turister og andre grupper som stoppet opp og ville høre om helleristningene og hvordan fylkeskommunen utfører skjøtselen.

I 2019 og 2021 ble det satt av tid til formidling på fylkeskommunens Instagramkonto. Det ble også gjort i 2022. Silje Haugsten Ellefsen var ansvarlig for formidlingen, som i år foregikk gjennom funksjonen «Story» i uke 18. I «Story» ble det hver dag lagt ut øyeblikksbilder- og videoer fra skjøtselen med forklarende, lettfattelig tekst. Bildene og videoene blir liggende etter hverandre i en slags presentasjon som varer i 24 timer. Funksjonen er et godt verktøy for å formidle arbeidsflyten og mindre problemstillinger ved skjøtselen. Dessverre var det ikke mange som fant fram til stedet der story-ene ble liggende. Formidlingen ble godt mottatt av de som kjente til storyfunksjonen, men vurderingen er at det i fremtiden ikke er verdt arbeidsmengden med mindre man får tilgang til hele Instagramkanalen, inkludert den vanlige innleggsfunksjonen.

Over: Skjermdump av to av bildene i en story på Viken fylkeskommunes Instagramkonto om lokaliteten Solberg Indre, ID 79138. Under: Silje tar bilde til formidlingen ved ID 19567, Begby skole i Fredrikstad kommune. Foto: Jone Kile-Vesik.

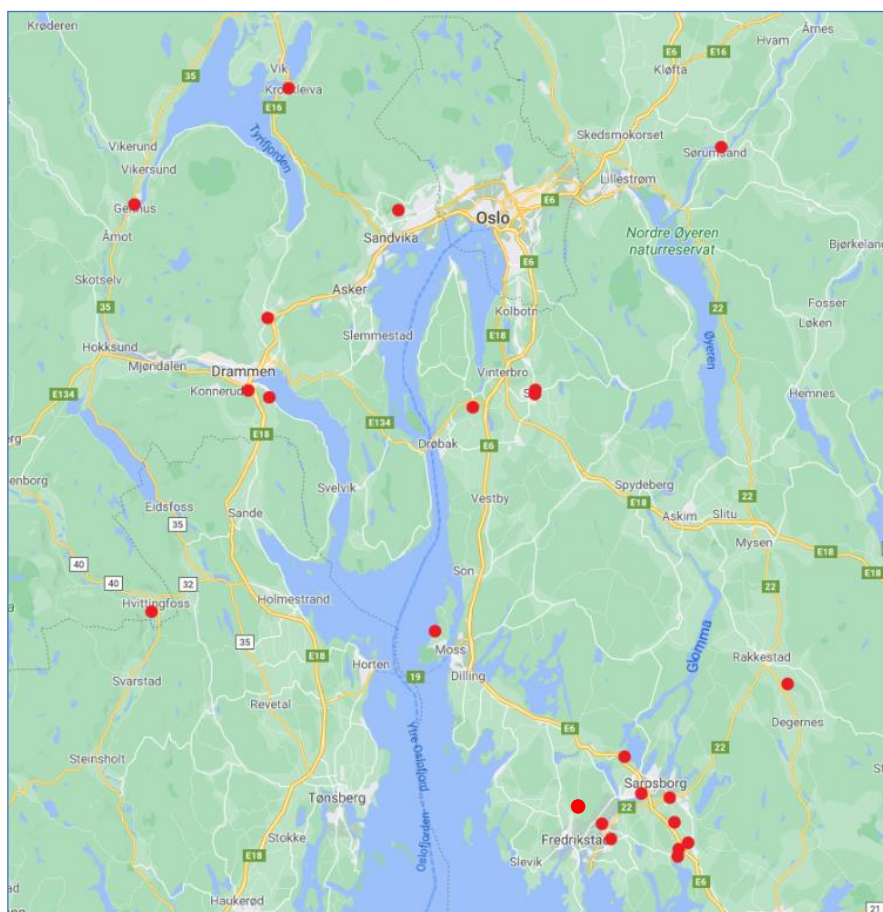
Til orientering

Rapporten

Rapporten er organisert omtrent som rapportene fra 2003 til 2021, og en del bakgrunnsinformasjon er hentet fra tidligere rapporter. Rapporten gir opplysninger om hva som er observert ved lokalitetene, hvilke utfordringer hver lokalitet presenterer, eventuelle endringer fra tidligere års skjøtsel, og hvilke vedlikeholdstiltak som ble gjennomført i 2022. Det kommenteres også hvilke tiltak som anbefales for feltet framover. I 2021 ble det gjort enkelte grep for å kutte ned på rapportens lengde. Ett av disse er at det presenteres en grundig gjennomgang av de vanlige skjøtelsesmetodene i første del av rapporten. Under hvert enkelt felt vil det henvises til denne, og kun avvikende tiltak vil bli nærmere beskrevet. Dette oppsettet benyttes også i årets rapport.

Feltarbeidet

Skjøtelsesperioden startet 20. april og ble avsluttet 24. juni. Dette omfatter også noe tid brukt til å klargjøre og kjøpe inn utstyr, vask og levering av utstyr og leiebil ved feltarbeidets avslutning, samt føring av timelister og reiseregninger underveis i perioden.

Kart med markering av beliggenheten til de 23 kulturminneområdene som har inngått i årets skjøtsel. Bakgrunnskartet er hentet fra Google Maps.

Det ble gjennomført skjøtsel på 40 lokaliteter fordelt på 23 områder. For årets feltarbeid er tidsbruken per felt eller område beregnet uten å inkludere reisetid til og fra stedet. Dette er fordi enkelte av feltene i Akershus og Buskerud ligger såpass langt unna utgangspunktet i Østfold. Tidsbruken angis som det totale timeantallet for begge feltarkeologer sammenlagt.

Været var jevnt bra gjennom skjøtelsperioden med temperaturer mellom 13 og 20 grader. Det var noen dager med høy temperatur i slutten av skjøtelsperioden med over 20 grader, og et par kalde dager i begynnelsen med temperatur helt ned til 2 grader. Det var enkelte dager med kraftig nedbør i perioden, men disse ble hovedsakelig brukt til annet innarbeid.

Årets skjøtelsarbeid er dokumentert med 616 foto tatt med digitalt speilreflekskamera. Alle felt er fotografert både før og etter skjøtsel, i tillegg er de ulike stadiene i selve skjøtelsarbeidet dokumentert. Noe av fotodokumentasjonen bærer preg av varierende værforhold. Berget kan framstå svært ulikt om det har tørr eller fuktig overflate samt i varierende grad av lys og skygge. Bildene er lagret i Vikens fylkeskommunes FotoWeb.

*Silje fotografere ID 101670, Ramberg i Moss kommune, etter skjøtsel.
Foto: Jone Kile-Vesik.*

Metodikk

Lokalitetene som skjøttes, er normalt også tilrettelagt for publikum. Dette innebærer at skjøtselen ikke bare skal bidra til å sikre og bevare bergkunsten, men også handler om å gjøre lokalitetene innbydende og helleristningene synlige. Hoveddelen av feltene inngår i skjøtelsavtaler mellom fylkeskommunen og kommunen, og kommunen har da ansvar for å holde området pent og velstelt. Dette inkluderer vedlikehold av stier/gangveier, klipp og stell av gress og annen vegetasjon, samt vask av informasjonsskilt. Den spesialiserte skjøtselen som gjennomføres årlig av fylkeskommunen, dreier seg derfor primært om selve bergflatene.

Arbeidet begynner etter at det er tatt bilder for å dokumentere feltets tilstand før skjøtsel. Så godt som alle lokalitetene har behov for omfattende rydding og fjerning av nedfall og pollen på og rundt bergflatene. I 2022 ble det kjøpt inn løvblåsere til dette arbeidet. Det viste seg å være både mer effektivt tidsmessig, og mye mer skånsomt for bergflaten enn langkoster, som har vært brukt tidligere år. Løvblåserne gikk på batteri og hadde tre styrkeinnstillinger. Der det lå større kvister og annet naturavfall rundt berget, ble dette raket sammen og ryddet bort. I enkelte tilfeller, ofte der kommunen ikke utfører jevnlig vegetasjonsskjøtsel, ble gresset rundt bergflaten klippet med batteridrevet gresstrimmer.

Til venstre: Jone blåser vekk nedfall ved ID 19645, «Begbymannen» i Fredrikstad kommune. Til høyre: Ved ID 76831, Hvitvingfoss i Kongsberg kommune, lå det store mengder drivved på bergflaten. Det måtte samles for hånd. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

På grovkornet berg og i bergsprekker etablerer det seg raskt mose og annen vegetasjon. Planterøttene kan lett trenge inn mellom mineralkorn i forvitret berg, noe som kan føre til at mineralkorn eller større flak av bergflaten sprenges vekk. Noen typer mose sitter løst og kan enkelt kostes vekk, men i de fleste tilfellene sitter mosene godt og kan være krevende å fjerne uten å skade berget. I år, som i fjor, ble det primært brukt trepinner for å fjerne mosene. Pinnen bør være av relativt friskt løvtre slik at den er fleksibel, og må jevnlig spisses ved hjelp av tapetkniv. Også bladlav og noen former for tykkere lavroser kan fjernes eller reduseres ved hjelp av trepinner, men laven løsner lettest hvis berget er fuktig. Mosene, derimot, er best å fjerne tørt. Gress og blomster i bergsprekker løsnes med tapetkniv eller trepinne.

Jone fjerner mose og annen vegetasjon ved hjelp av en trepinne på ID 19645, Begby Gullskår, gruppe F. Denne bergflaten er så forvitret og skjør at det ikke er forsvarlig å tråkke på den med sko. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Flere av lokalitetene i Buskerud og Akershus ble skjøttet for første gang på mange år i 2021. Enkelte av bergflatene var da nærmest helt dekket av mose. I de tilfellene gikk store deler av den avsatte tiden til å grovrense berget med kost og forsiktig skraping med gummisålen på skoen. I 2022 var det fortsatt noen bergflater som trengte en større grovrens, men generelt ble det brukt mer tid på å finrense flatene for moserøtter og jordrester. Dette er et tidkrevende arbeid.

Slik kan bergflaten se ut etter grovrens av mosedekke. Moserøtter og jord sitter igjen på bergflaten og må pirkes vekk med trepinne. Her fra ID 30810, Dalbo 1 i Bærum kommune. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Når vegetasjonsskjøtselen er avsluttet, vaskes berget. De siste årene har dette arbeidet mer og mer gått over fra vask med håndkoster og bøtter til bruk av langkost. Dette skyldes en kombinasjon av flere faktorer. Bruk av håndkoster har lettere for å skape vaskeskjolder på berget, det er også mer tidskrevende. Vask med langkost krever to personer, der den ene fortløpende fukter og skyller bergflaten mens den andre vasker etter behov. Resultatet blir en jevn vask av hele eller store deler av bergflaten som igjen

danner et godt bakteppe for grundigere vask av selve ristningsfurene. På enkelte partier av berget vil det likevel være nødvendig med bruk av håndkoster for å redusere kraftig lav, algevekst eller tykke lag med biofilm i vannsig. Graden av renholdspleie avhenger også av bergets tilstand. Noen felt er i god stand og kan vaskes grundig, mens skjøre flater kun skylles med rent vann. Fremtredende lavroser kan også dempes med pensel og rent vann.

Til venstre: Demping/fjerning av lavroser med pensel og rent vann på ID 70457, Bingsfoss i Lillestrøm kommune. Til høyre: Samarbeidsvask med langkost og skylling på ID 236982, Hafslund i Sarpsborg kommune. Foto: Jone Kile-Vesik og Silje Haugsten Ellefsen.

På feltet Bjørnstadskipet i Sarpsborg komme, ID 11145, en høy, loddrett bergflate, blir det brukt vannflaske med drikketut for å sprute vann og skylle på de vanskelig tilgjengelige delene av berget. Dette fungerer godt som et alternativ til å helle med tunge vannbeholdere fra gardintrapp.

Ved Bjørnstadskipet, ID 11145, skylles den bratte bergveggen ved hjelp av en halvannenliters flaske med drikketut. Bergets skjøre karakter gjør at renholdspleien er svært begrenset. I år ble det kun brukt helt myk kost til å feie vekk løst smuss, ellers kun skylling. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det går med store mengder vann til skjøtselsarbeidet. Det er viktig å bruke godt med vann for å hindre at smuss og biologisk materiale fester seg på nytt når berget tørker opp.

Vanligvis brukes rent vann fra 10-liters vannbeholdere som fylles opp hjemme hos skjøtselsarbeiderne hver morgen. Ved behov kan vannkannene også fylles under dagen ved kirkegårder eller bensinstasjoner. Flere steder er det naturlige vannkilder som kan supplere det medbrakte vannet. Vann fra små, naturlige dammer kan brukes til selve vasken, men det er da viktig at det skylles grundig med rent vann etter vask. Enkelte lokaliteter ligger rett ved større elver, på disse stedene ble elvevannet brukt både til vask og skylling.

Etter at berget er vasket og skylt, vaskes ristningsfurene med pensel for å lysne figurene slik at de trer bedre fram. Det brukes pensler av ulik tykkelse som klippes av i ønsket lengde slik at hardheten tilpasses ristningenes skjørhet. På figurer med godt bevart maling brukes det vanligvis rent vann i furene, men ellers vaskes furene med teknisk sprit blandet med ca. 30 % vann. Det er viktig å være svært presis i dette arbeidet for å unngå utflytende furer og at detaljene i ristningene blir borte. Furene skylles så fortløpende med rent vann fra vannflasker med drikketut for å fjerne alt av smuss og skjolder. Spriten bidrar til å løsne møkk, lav og forurensning, og målet er at furene skal få en lysere farge enn berget rundt så ristningene blir lettere å se. Dette har varierende effekt fra umiddelbart lyse og tydelige figurer til en langsom, men gradvis lysning fra år til år. Det antas at variasjonene kan skyldes elementer som bergets sammensetning, vegetasjon og smuss på berget samt grad av vask på selve bergflaten. Økt synlighet er viktig for å formidle helleristningene, men bidrar også til å sikre figurene mot uaktsom atferd som tråkk og bålbrekking.

Til venstre: Ferdig vaskede ristningsfurer på ID 77830, Evjestien, med arbeidende Jone i bakgrunnen. Til høyre: Silje i arbeid på samme lokalitet. Vasken foregår med avklippede pensler og utblandet teknisk sprit, og har svært god effekt på denne lokaliteten. Foto: Silje Haugsten Ellefsen og Jone Kile-Vesik.

Siste del av skjøtselsarbeidet er at bergflaten dusjes med teknisk sprit for å hemme spredning og nyvekst av lav og mose. Spriten blandes ut med rundt 30 % vann for at den skal bli værende lenger på bergflaten før den fordamper. I år har spritbruken vært større enn tidligere år. På flere flater er det valgt å påføre store mengder sprit for å over tid

fjerne misfarging og lav. Dette gjelder primært lokalitetene som blir malt opp, slik at «storspritingen» ikke går på bekostning av ristningenes synlighet. Bergflatenes tilstand er også med på påvirke hvordan feltet sprites. Er flaten skjør og skadet er det vurdert mer gunstig med større mengder sprit enn mekanisk vask. Det antas at spriten har bedre effekt hvis den påføres i skyggefullt vær uten nedbør. Ved felt der ristningene står uten maling og vask av ristningsfurene har god effekt for å synliggjøre figurene, har bruken av sprit vært mer restriktiv.

Til venstre: Jone bruker den store beholderen til en grundig spriting av ID 31520, Skjellerud, Frogn kommune. Denne flaten har dype, tydelige skålgroper, og tilbakevendende mosevekst. Til høyre: Silje dusjer ID 278091, Dalbo 6-7, Bærum kommune lett med utblandet sprit. Her antas det at ristningene etter hvert får god effekt av furevask. Foto: Silje Haugsten Ellefsen og Jone Kile-Vesik.

Spritbruken varierer fra år til år, mest på grunn av værforholdene, men forbruket i 2021 og 2022 har gjennomgående vært mye høyere enn tidligere år.

Lokalitet	Tidsbruk (timer)	Mengde vann (liter)	Mengde teknisk sprit (liter)
Alvim	9	40	0,6
Begby Gullskår	68,5	310	10,5
Begby skole	13,5	70	1,2
Bingsfoss	12	0*	0,8
Bjørnstad (Rakkestad)	13,5	60	2
Bjørnstadskipet	8,5	40	3,5
Dalbo	41	110	3
Evjestien	21	0*	3,5
Hafslund	39	270	5
Hornnes	23	160	5,4
Hvittingfoss	21	0*	2
Kalnes	7,5	45	2
Katfoss	15,5	0*	1
Lier bygdetun	10	60	1,5
Myrasteinen	2	10	0,3
Ramberg	10	20	0,7
Ski ungdomsskole	10,5	40	1,5
Skjellerud	11**	50	2,5
Skogerveien	8	35	1
Solberg	19,5	85	2,4
Sundvollen	8,5	40	1
Veum	7,5	10	2
Åskollen	11	60	0,9
Sum	391	1515	54,3

Oversikt over tidsbruk samt forbruk av vann og sprit på de ulike stedene under skjøtselen 2022. Tiden er angitt for begge feltarbeiderne sammenlagt og er beregnet uten kjøretid.

* Vann fra elv

** Denne dagen hadde vi med oss to masterstudenter. Deres tid er ikke medberegnet.

Kvæutfordringer

Under skjøtselen i 2021 ble det oppdaget flekker av hvit, størknet kvæ fra gran eller furu på flere av lokalitetene. Dette er et fenomen som ikke har vært observert tidligere.

De fleste steder var det heldigvis snakk om relativt få flekker over et begrenset område, men på lokaliteten ved Kalnes i Sarpsborg hadde det dannet seg flekker av kvæ over det meste av ristningsberget. En arborist fra Aktiv skogpleie i Fredrikstad ble hentet inn for å vurdere trærne her. I en kort rapport fra undersøkelsen (Alexandersen 2021) beskrives

det at den tørre og varme sommeren i 2018 medførte en betydelig svekkelse av træs helsetilstand over store deler av Østlandet, og spesielt barskog. Det ble ikke observert åpenbare skader på trærne, men mest sannsynlig er det insekter i en eller annen form som har angrepet trærne. Trærne produserer ekstra mye kvæ for å reparere svakheter eller skader i barken, noe som kan gi en overproduksjon som drypper ned på bakken. Arboristen anbefalte å se an problemet en stund da det mest sannsynlig vil løse seg av seg selv.

Under skjøtselen i 2022 ble det observert mer kvæ på de utsatte stedene. På ID 14794, Kalnes, ble kvaeflekkene vurdert som såpass skjemmende at mesteparten av skjøtselstiden ble satt av til å fjerne/dempe flekkene med trepinne og tapetkniv. Utfordringen med kvæ ble vurdert til såpass alvorlig at to trær ble felt på Kalnes og ett på ID 79138, Solberg Indre.

Silje pirker på kvaeflekkene på ID 147294, Kalnes. Flekkene er hvite. Foto: Jone Kile-Vesik.

Konservator Eva Ernfridsson ble i 2021 kontaktet angående hva vi burde gjøre med selve kvaeflekkene. Hun påpeker at kvaen ikke har noen negativ innvirkning på berget, men at den burde kunne fjernes ved hjelp av skalpell i kombinasjon med et passende løsemiddel (pers. med. 23.04.2021). Hun og arboristen mener begge at kvaen uansett vil løse seg opp av seg selv over tid.

Tiltakene som ble utført under skjøtselen i 2022 har ikke fjernet flekkene helt, men det øverste laget er borte, slik at resten forhåpentligvis raskere løses opp.

Dokumentasjon, oppmaling og bevaring

Kalkeringsdokumentasjon

De fleste av de skjøttete feltene har ved ett eller flere tilfeller blitt dokumentert ved kalkering. En kalkering er en todimensjonal gjengivelse av figurene på feltet, og kan derfor være et nyttig verktøy under skjøtselsarbeidet. Det gjelder særlig som referanse ved detaljarbeidet på felt med umalte eller utydelige figurer, eller på felt som skjøttes for første gang. Kalkeringer er også nyttige ved dokumentasjon av nye figurer, hærverk eller nye skader på bergflaten. Lysforhold og ristningenes synlighet endrer seg, og det er ikke uvanlig at figurer eller figurdetaljer trer bedre fram under skjøtsel. Figurene som oppdages under skjøtsel, kan raskt og enkelt skissedokumenteres på kalkeringene, for så å oppdateres i Askeladden. En kalkering vil til en viss grad alltid måtte anses som en subjektiv tolkning. Ulike kalkeringer fra samme felt har ofte en del små avvik, og det kan derfor lønne seg å ha med alle kjente versjoner under skjøtselen.

Jone vasker ristningsfurene på ID 77830, Evjestien. Ristningene har god effekt av furevask, men er tallrike og intrikate, så her er det fint å bruke kalkering som hjelpemiddel for å gjenfinne og tolke detaljene. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Dessverre er det ikke kjent kalkeringer fra alle skjøtselsfeltene. I disse tilfellene brukes bilder eller beskrivelser for å gjenfinne figurene, men dette er mer tungvint og vanskeligere å oppdatere ved funn av nye figurer. At det i tillegg er en del mangler også på de eksisterende kalkeringene, understreker behovet for ny dokumentasjon ved mange av de skjøttede feltene.

Oppmaling og synlighet

Av de 40 skjøttede lokalitetene er det omtrent halvparten som i dag står helt uten oppmaling. Fem lokaliteter har blitt malingsretusjert i løpet av de siste fem årene. De øvrige ristningene er markert med eldre maling i ulike stadier av slitasje. Mange av figurene på de tilrettelagte feltene er grunt hugget, og det er viktig å synliggjøre ristningene godt både med tanke på formidling og vern.

Selv om oppmaling helt klart er den enkleste metoden for å gjøre helleristningene synlige for besøkende, er den absolutt ikke den eneste eller nødvendigvis den beste. Bruk av utvannet sprit til vask av helleristningsfurene på umalte felt i Østfold de siste årene har vist seg å ha svært god effekt mange steder. Tiltaket bør kombineres med god informasjon og tydelige illustrasjoner på skilt, og krever årlig oppfølging. Det er også gjort enkelte forsøk med å lyssette ristningsfelt, noe som gir en god og stemningsfull formidling i mørket. Disse to tiltakene kan med fordel kombineres, slik at ristningene er synlige både på dagtid og kveldstid. Lyssetting med skrålys har liten effekt på oppmalte figurer, figurene vil da framstå mer som et bilde enn som skyggelagte furer.

I år ble det ikke foretatt malingsretusjering på noen av feltene. Feltene med gammel eller slitt maling bør gjennomgås grundig for å vurdere hva som kan være den beste løsningen framover. Flere steder vil det kunne ha god effekt å fjerne malingen og heller satse på grundig skjøtsel og eventuelt lyssetting for å synliggjøre og formidle figurene.

Vintertildekking og bevaring

Systematisk vintertildekking av utvalgte, tilrettelagte helleristningsfelt i Viken startet opp rundt 2002 i Buskerud og rundt 2007 i Østfold. Målet med tildekkingen har vært å beskytte bergflaten mot frostsprengninger, samt å redusere vekst av lav, alger og mose på berget. Den vanligste metoden har vært en tykk, isolerende matte innsydd i gummiduk. På flere lokaliteter har denne nylig blitt byttet ut mot en mer skånsom metode som omfatter et lag med ullfilt nærmest berget og to øvre lag som skal holde vann og lys unna.

Effekten av vintertildekkingen synes generelt å være god, og skjøtelsesarbeidet er betydelig lettere ved bergflater som har vært dekket til med matter over flere år.

Lokalitet	Vintertildekking påbegynt
Begby danseren – ID 9801	2008/09
Begbymannen – ID49243	2014/15
Begby skole – ID 19657	2014/15
Hafslund – ID 143818, 143821 og 75976	2008/09
Hornnes – ID 21289	2014/15
Kalnes – ID 147294	2011/12
Solberg ytre – ID 40892 og 79138	2014/15
Solberg indre – ID 79138	2008/09
Åskollen – ID 42863	Ca. 2002

Oversikt over hvilke av de skjøttede lokalitetene som dekkes til i vintersesongen.

Mange av skjøtselsfeltene er sterkt preget av forvitring, og i enkelte tilfeller er bergflatene så skjøre at de ikke tåler den mekaniske slitasjen vask av bergflaten innebærer. Ved flere av feltene er det behov for en vurdering ved konservator for å komme fram til hvilke bevaringstiltak som bør iverksettes. Dette gjelder blant annet på Evjestien, Bjørnstadskipet, Ramberg, Hornnes og enkelte av bergflatene på Hafslund. Permanent tildekking kan være en mulig løsning på hele eller deler av de skjøreste feltene.

Skjøtselsarbeid i Bærum kommune

Dalbo – ID 30810, 278089 og 278091

De tilrettelagte helleristningene ved Dalbo gård ligger i tilknytning til en godt besøkt tursti. ID 30810 ligger helt inntil turstien mens de to andre ligger i et tidligere sauebeite nord for gårdstunet. Feltene er merket med informasjonsskilt og henvisningsskilt fra stien. Det gjennomføres ikke jevnlig vegetasjonsskjøtsel rundt bergflatene, men kommunen har ansvar for å holde stien i god stand.

Feltene i sauebeitet lå tidligere inne som én stor lokalitet sammen med ytterligere et felt omtrent 50 meter lenger sør, ID 4168. Disse feltene har blitt splittet opp i tre mindre lokaliteter, hvorav to skjøttes: ID 278089 og ID 278091.

Observasjoner og tiltak

Bergflatene med helleristninger består av sandstein, og figurene er generelt grunne med tydelige spor av prikkhugging. Sannsynligvis har alle feltene vært oppmalt, men malingen er i dag omtrent helt borte.

Helleristningene på Dalbo ble ikke skjøttet mellom 2018 og 2021. Beliggenheten i skog og gjengrodde beiteområder har medført gode forhold for mosevekst, og i 2021 var mye av bergflatene overgrodd av mose og lav. Under årets skjøtsel gikk det også mye tid til fjerning av mose.

Det tidligere sauebeitet er i dag ganske gjengrodd, og det var mye høy vegetasjon rundt bergflatene på ID 278089 og 278091. Foran flatene var det relativt nedtråkket. Ifølge opplysninger fra grunneier medfører den store mengden besøkende at både stien og bergflatene forblir godt synlige gjennom hele sesongen. Under skjøtselen ble det imidlertid klippet ned store mengder brennesle som vokste langs stien. Det påvirker nok opplevelsen av lokaliteten negativt hvis den får vokse fritt.

De små bergsjærene som utgjør ID 278089, før skjøtsel. Retning mot ØNØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel på de tre lokalitetene, men med hovedfokus på å få fjernet mosen. Arbeidet med mosen var tidskrevende, men viktig, og andre deler av skjøtselen måtte derfor nedprioriteres, i år som i fjor. Neste år blir det trolig mer ordinær skjøtsel – blant annet med mer fokus på synlighetstiltak. Ristningsfurene ble vasket med pensel og utblandet sprit, men det ble kun tid til grundig furevask på ID 30810 og 278089.

Detaljfoto av ristningsfurene på ID 30810 etter skjøtsel. Figurene har god effekt av furevask med utvannet sprit. Det er partier med mørk misfarging som ikke lar seg fjerne ved ordinær skjøtsel. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble brukt 110 liter vann og 3 liter sprit under skjøtselen på Dalbo. Arbeidet tok 41 timer.

ID 30810, Dalbo 1: Lokaliteten består av 19 skipsfigurer, én sirkel, ti skålgroper og noen udefinerte figurer. Ristningene er hugget på en markert, nord-sør orientert bergrygg. Flere av skipsfigurene er hugget opp-ned i forhold til bergets helling. Bergskjæret ligger like ved turstien, og bakken foran berget blir lett våt og leirete.

ID 30810, Dalbo 1, før og etter skjøtsel. Retning mot Ø. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Førsteintrykket av lokaliteten var bra. Det hadde tilsynelatende ikke kommet ny mosevekst siden fjorårets skjøtsel. Likevel gikk mesteparten av tiden på lokaliteten til fjerning av små og større mosedotter, moserøtter og jordrester. Berget har en skjoldet overflate, noe som vil bedres ved jevnlig skjøtsel. Enkelte av figurene har rester av rød maling, men de fleste framstår som umalte og kan være vanskelige å få øye på uten godt lys. Det er partier med lavvekst på flaten. Vask med utblandet sprit i furene hadde god effekt, men arbeidet måtte gjøres svært presist på grunn av ristningsfurenes ujevnheter.

ID 278089, Dalbo 5: Lokaliteten består av tre skipsfigurer, en sirkelfigur, fem skålgroper og en udefinert figur fordelt på tre små vest-vendte bergflater. Lokaliteten ligger lengst nordøst i sauebeitet. To små bergpartier satt løst, men ingen av disse var i direkte tilknytning til ristningene.

Moserøttene og jordrestene fra mosen som ble fjernet i 2021 satt godt på flaten, og lot seg ikke fjerne uten at det løsnet bergkorn fra den skjøre flaten. Delene av berget som har ligget i dagen, er dekket av mørk misfarging og lavroser. Flaten ble primært skylt med svært forsiktig bruk av langkost, på grunn av tilstanden. Det var ikke mulig å fjerne lavrosene uten betydelig belastning på bergflaten. Figurene har spor av rød maling i furene, men malingen er såpass svak og dårlig bevart at ristningene er relativt utydelige. Furene ble vasket med utblandet teknisk sprit med stedvis god effekt.

Venstre: ID 278089, øst på lokaliteten Dalbo 5 før og etter skjøtsel. Retning mot ØSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Høyre: Moserøtter og jordrester etter mosevekst lot seg ikke fjerne uten at det løsnet bergkorn fra det skjøre berget. Bildet er fra nordøstre del av lokaliteten ID 278089, Dalbo 5. Foto: Jone Kile-Vesik.

ID 278091, Dalbo 6-7: To grupper med ristninger på en rekke med nord-sør orienterte bergskjær i midtre del av sauebeitet. Ristningsflatene vender mot vest og består av to skipsfigurer lengst nord (gruppe A) og 4-5 skipsfigurer på en av de midtre bergflatene (gruppe B). Det er også en bergflate med moderne ristninger her. Berget har en stedvis svært skjør overflate med en del skader og enkelte løse eller nesten løse flak.

ID 278091, Dalbo 6-7 etter skjøtsel. Gruppe A foran i bildet. Retning mot SSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Gruppe A hadde, som i 2021, relativt lite mosevekst, sett i forhold til flere av de andre bergflatene på Dalbo. Det var mange enkeltstående mosedotter som ble fjernet med trepinne. Også her er det noe misfarging og lav på bergpartiene som har ligget eksponert. Malingen i skipsfurene er slitt nesten helt bort, og figurene kan være vanskelige å se uten godt lys. Ristningsfurene hadde god effekt av vask med utblandet sprit, men det vokser lav helt i utkant av furene, noe som får figurene til å se skjoldete ut. Lavveksten ble forsøkt dempet med pensel og utblandet sprit.

Gruppe B var i 2021 fullstendig overgrodd av mose. Under årets skjøtsel ble det lagt stor innsats i å fjerne restene etter mosen, som flere steder satt i og rundt ristningsfurene. Et gammelt løvtre vokser like vest for bergflaten og bidrar til et skyggefullt og fuktig miljø på berget der mosen trives godt. Det er noe slitt maling i ristningsfurene, men figurene er generelt lite tydelige. Jevnlig skjøtsel med grundig fjerning av mose og rens av ristningsfurene vil på sikt bidra til et renere berg og forhåpentligvis også tydelige figurer. Fjerning av mose og moserøtter ble prioritert over furevask på denne bergflaten.

Det ble brukt 110 liter vann, 3 liter teknisk sprit og 41 arbeidstimer på skjøtsel av disse lokalitetene.

Gruppe B på ID 278091, Dalbo 6-7. Til venstre og under: før og etter skjøtsel, retning mot SØ. Øverst til høyre: Nyere tids ristninger på en avgrenset bergflate, fylt i med kritt. Foto: Silje Haugsten Ellefsen og Jone Kile-Vesik.

Anbefalte tiltak 2023

Helleristningsfeltene på Dalbo stod uten skjøtsel mellom 2018 og 2021. Skjøtselen i 2021 og 2022 har derfor primært handlet om å rense bergflatene for vegetasjon, hovedsakelig mose. Hvis mosen skal holdes i sjakk og berget få et jevnt og rent preg, er det helt nødvendig med jevnlig oppfølging med årlig vask og fjerning av mose på bergflaten. Grundig rens av ristningene i årene framover vil dessuten kunne bidra til å lysne furene og synliggjøre figurene for besøkende.

I 2022 ble det brukt dobbelt så lang tid på skjøtsel som i 2021. Det viser at dette er et omfattende skjøtelsområde med stort behov for tiltak.

Skjøtselsarbeid i Drammen kommune

Skogerveien – ID 13191

En omfattende lokalitet med veideristninger i et tett bebygd boligområde. I dag ligger størstedelen av ristningene tildekket under gressplen og gårdsplass tilhørende et bolighus på østsiden av Skogerveien. Det er også registrert figurer under dagens veibane.

Ristningene som fortsatt ligger i dagen, befinner seg mellom to bolighus vest for veien. Den mest dominerende figuren er en stor fisk eller hvalfigur. I tillegg er det to mindre fiskefigurer, en menneskefigur, to elger og flere linjer og udefinerte figurer.

Bergflaten er beskyttet av et overbygg med steinmurer og et skrått metalltak. Det er lysspotter i murveggene som skal lyse opp figurene på kveldstid, men lysanlegget har behov for en oppgradering. Det skal også være formidling på stedet med lyd, men dette fungerte ikke. Lokaliteten er godt merket med kulturminneskilt fra vei, og det står et informasjonsskilt med beskrivelse av ristningene 60 meter nord for feltet. Det mangler imidlertid en ordentlig parkeringsplass, og det er også behov for et skilt ved selve feltet.

Overbygget over den eksponerte delen av ID 13191 i Skogerveien. Bildet er tatt etter skjøtsel. Retning mot VSV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Observasjoner og tiltak

Det store vannsiget som renner langs med bergflaten var fylt med grønne alger. Det ga bergflaten et lite innbydende inntrykk. Det hadde samlet seg mye tørt løv, samt noe søppel på bergflaten. Det er lagt grus i nedre del av tilbygget der berget er sprengt i stykker ut mot veien. I grusen vokste det en del ugress. Det vokste også mye ugress i kanten av muren på utsiden av overbygget.

I øvre del av bergflaten er det en stor, jettegrytelignende fordypning der det samler seg en del vann, et druserom. Over bunnen av denne er det lagt en plate som fungerer som et slags lokk. Dette lokket er delt i to og ligger støttet på murstein og jernbiter.

Ristningsfigurene har vært oppmalt i flere omganger og er tilsynelatende svakt røde i fargen. På nært hold gir dette imidlertid et rotete inntrykk med flekker av svart under det røde, og flere steder er rødmalingen bleket til en lys, gulaktig farge.

Under skjøtselsarbeidet ble flaten blåst fri for støv. Vannsiget med de grønne algene vasket med langkost og rent vann. Algebelegget løsnet forholdsvis lett. Resten av bergflaten ble skylt og forsiktig vasket med langkost med myk bust. Søppel og tørt løv ble fjernet og ugress luket vekk fra grusen i nedre kant av bergflaten. Ristningsfigurene ble grundig vasket, men restene av maling gjorde at dette hadde liten effekt for å synliggjøre figurene.

Øverst: ID 13191 før og etter skjøtsel, retning mot NNØ. Nederst t.v: Støvskyen står når Jone blåser bergflaten ren. Nederst t.h: Furevask. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble brukt 35 liter vann og 1 liter sprit under årets skjøtsel. Arbeidet tok 8 timer.

Anbefalte tiltak 2023

Det bør gjennomføres årlig skjøtsel av den tilrettelagte bergflaten for å fjerne alger, smuss og støv fra berget. Søppel bør fjernes ved behov og minimum en gang i året. Ugress fra kantene på utsiden av overbygget bør også jevnlig fjernes.

Tilretteleggingen av den eksponerte delen av lokaliteten skal utbedres i løpet av 2023. Det er behov for en oppgradering av lysanlegget, samt et informasjonsskilt ved selve ristningsfeltet. Det bør også ryddes og merkes en parkeringsplass i nærheten av dagens informasjonsskilt. Under skjøtselen i 2021 samlet det seg mye vann på nedre del av feltet. Det var sol under skjøtselen i 2022, men så lenge dreneringen ikke er utbedret er nok vannoppsamling på bergflaten et tilbakevendende problem.

Åskollen – ID 42863

Helleristningsfeltet på Åskollen består av en stor elgfigur omgitt av en mindre elgfigur, en mulig fuglefigur og et fotspor. Figurene er hugget på en relativt plan, lav bergflate i et grøntområde omkranset av boliger. Rundt ristningsflaten er det satt opp et svartmalt stakittgjerde i metall, og på porten står det et lite informasjonsskilt. Mellom porten og bergflaten er det et lite, gruslagt parti.

Feltet dekkes til med isolerende matter i vintersesongen.

Observasjoner og tiltak

Ristningsfigurene har vært oppmalt og i dag er det fortsatt slitt rødmaling i furene. Den eneste figuren som står helt uten maling, er den lille elgfiguren som ligger helt inn mot gjerdet nord på berget. Denne er inkludert i eldre beskrivelser av feltet, men mangler på den nyere dokumentasjonen. Antagelig har den ikke vært kjent for de som malte opp feltet og satte opp stakittgjerdet rundt bergflaten.

Lokalitetens sikringstiltak er et svartmalt stakittgjerde. Den eneste informasjonen på feltet er et slitt skilt på porten. Bildet er tatt før skjøtsel i retning ØNØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Lokaliteten stod mange år uten skjøtsel, men vintertildekkingen har bidratt til at berget framstår som relativt rent. Det er mer lavvekst i ytterkantene av bergflaten, samt partier med mørkere misfarging i øst. Det er uvisst hva dette skyldes da hele bergflaten dekkes til om vinteren.

Det var en del nedfall fra de store løvtrærne som vokser rundt bergflaten, og det lå også noe grus på berget. Bergflaten ble blåst ren for nedfall med løvblåser. Det vokser mose på flaten, særlig i bergets forvittringshull og naturlige bergsprekker. Mosen hadde tilsynelatende ikke spredd seg fra fjoråret og virker for det meste død. Fjerning av mosen er svært tidkrevende.

Ristningsflaten ved Åskollen før og etter skjøtsel, retning mot Ø. Figurene kommer tydeligere fram når berget er vått.
Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Utover den tidkrevende mosefjerningen ble det utført vanlig skjøtsel. Enkelte av figurene har relativt god effekt av furevask, men den største elgen er foreløpig vanskelig å synliggjøre med denne metoden.

Årets skjøtelsesarbeid tok 11 timer og det gikk med 60 liter vann og 0,9 liter teknisk sprit.

Anbefalte tiltak 2023

Bergflaten bør skjøttes årlig. Det bør vaskes ekstra grundig over de østre delene av flaten for å jevne ut ulikhetene. For å holde mosen i sjakk, må mosedottene pirkes bort, og bergflaten holdes ren for å hindre at det samler seg organisk materiale i fordypningene i berget. Vintertildekkingen har god effekt og bør videreføres.

Tilretteleggingen av feltet kan med fordel få en oppgradering, dette gjelder både inngjerdingen og informasjonsskiltet. Det bør vurderes å gjøre synlighetstiltak: Figurene er generelt vanskelige å få øye på. Hvis gjerdet fjernes, bør bergflaten sperres av/avgrenses på en annen måte for å hindre tråkk. Det kan med fordel vurderes fast installasjon av skråbelysning.

Fra venstre: Den mulige fuglefiguren før og etter skjøtsel. Retning mot ØNØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen. Silje pirker bort våte lavroser med trepinne. Foto: Jone Kile-Vesik.

Skjøtselsarbeid i Fredrikstad kommune

Begby Gullskår

Gullskår er navnet på et skogkledd høydedrag som omfatter tre tilrettelagte helleristningslokaliteter samt et gravfelt. Området er et populært rekreasjonsområde og er mye brukt av barnehager, skoler og turgåere. Kulturminnene er godt tilrettelagte med sti oppgradert i 2020, fin parkeringsplass og flere informasjonsskilt. Området er en del av tilretteleggingen langs Oldtidsruta, som inneholder 12 kulturminneområder i en runde fordelt på kommunene Fredrikstad, Sarpsborg og Halden. Stedet er også merket med kulturminneskilt fra vei.

Stien og kulturminnene skjøttes jevnlig av FASVO, i regi av Fredrikstad kommune, etter en skjøtselsavtale inngått mellom kommunen og fylkeskommunen.

«Baby-Begby» - ID 19645

Lokaliteten som kalles «Baby-Begby» ligger på høyre side av stien på vei inn mot de store helleristningsflatene på Begby Gullskår. Feltet består av 13-14 figurer på en stabil, is-skurt bergflate.

Lokaliteten er markert i kartet på informasjonsskiltet ved parkeringsplassen, men det står ikke noe skilt ved selve ristningsflaten.

Observasjoner og tiltak

Figurene er malt opp og ble sist malingsretusjert i 2020. Malingen er i god stand, og de malte ristningene gjør at feltet er godt synlig fra stien så lenge berget holdes rent.

«Baby-Begby» før og etter skjøtsel, retning mot S. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Bergflaten har mange renner og dype formasjoner hvor det samler seg vann og nedfall, og det går et vannsig over midtre del av ristningsflaten. I bergformasjonene og vannsiget danner det seg en mørk biofilm som vaskes vekk årlig. Det var noe nedfall på berget og

mye mose og gress i bergsprekkene. Det vokser en del lav på berget, men selve ristningsflaten er relativt ren.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel på bergflaten. Malingen i furene var så ren og tydelig at det ikke var nødvendig å vaske figurene utover vanlig vask av bergflaten.

Bergflaten ble spritet grundig etter skjøtsel. I og med at ristningene er oppmalt, vil ikke en grundig spritbehandling av bergflaten gå utover figurenes synlighet.

Det ble brukt 50 liter vann, 1 liter teknisk sprit og 6 arbeidstimer til skjøtselen. Det ble også brukt noe tid på formidling til skoleklasser på besøk under arbeidet ved denne lokaliteten.

Øverst: Silje spriter bergflaten på ID 19645 – «Baby-Begby» etter skjøtsel. Foto: Jone Kile-Vesik.

Under: Figurflaten før og etter skjøtsel. Her kan man se den mørke biofilmen i vannsiget som må vaskes bort årlig. Den har skapt en permanent misfarging av berget som ikke lar seg vaske bort. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Anbefalte tiltak 2023

«Baby-Begby» bør skjøttes årlig. Det er særlig viktig å få vasket vekk belegget som oppstår i vannsiget og å tømme bergformasjonene for nedfall.

Gullskår er et godt besøkt kulturminneområde, men «Baby-Begby» er lite og mer unnselig enn de øvrige bergkunstfeltene. For å unngå at besøkende går rett forbi, kan det med fordel settes opp et informasjonsskilt ved bergflaten.

«Begby-mannen» - ID 49243

«Begby-mannen» er en svært omfattende lokalitet med rundt 110 figurer fordelt på flere bergflater i en vest-vendt skråning. Ved ØK-registreringene i 1964 ble feltet inndelt i 11 figurgrupper, disse er samlet i seks undergrupper i Askeladden, gruppe A-F. Det står tre informasjonsskilt ved nedre de av lokaliteten, og ved gruppe A er det satt opp en tre-rampe for å hindre tråkk på ristningsberget.

«Begby-mannen» etter skjøtsel med undergruppene beliggenhet markert. Retning mot sør. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Lokaliteten har flere partier med svært forvitret og skjørt berg. De fleste av ristningsflatene dekkes til med isolerende matter i vinterhalvåret.

Observasjoner og tiltak

Lokaliteten ligger i blandingsskog, og feltene er generelt preget av mye nedfall av kvist, barnåler og løv. Det går vannsig over flere av ristningsgruppene, det er også partier med alger eller mørk misfarging. Det er en del lavvekst på berget, særlig i ytterkant av ristningsflatene.

Ristningene på lokaliteten blir jevnlig oppmalt, og de fleste ble malingsretusjert i 2017 og/eller 2020. Det er også enkelte figurer som står uten maling, disse er ekstra utsatt for tråkk fra besøkende. Lokaliteten var svært godt besøkt under årets skjøtsel, særlig av skoleklasser. Ofte gjør barna oppgaver knyttet til helleristningene, og mange trækker dessverre ut på ristningsflatene. De kommer ofte veldig mange på en gang, noe som gjør det vanskelig å få gitt beskjed til alle.

Det ble gjennomført normal skjøtsel av lokaliteten. Nytt av året var bruk av løvblåsere til fjerning av nedfall. Det var svært tidseffektivt, og ble gjort flere ganger i løpet av skjøtelsesperioden, samt en gang senere på sommeren. Det er generelt et mål å vaske større deler av ristningsflatene for å unngå vaskeskjolder like rundt figurene. Bergflaten er stedvis såpass skadet og skjør at vasken flere steder bestod av skylling uten bruk av kost. I tillegg ble det skylt og grovvasket enkelte vannsig i partier uten ristninger for å unngå at biomasse herfra renner videre ned over ristningsflatene. Partiene med mørk misfarging sitter godt og løsner ikke ved vanlig skjøtsel. Det ble brukt mye tid til fjerning av mose, som så ut til å ha spredt seg fra tidligere år.

Malingen i furene slites enkelte steder svært raskt, men var generelt i god stand. Ved behov ble furene vasket med rent vann uten sprit. Alle flatene ble dusjet med større mengder utblandet teknisk sprit, for å dempe lavvekst og misfarging. Fordi ristningsfigurene blir malt vil ikke den lysere bergflaten en slik behandling etter hvert medfører, gå utover synligheten.

Det gikk med 180 liter vann og 9 liter sprit til skjøtelsen. Arbeidet tok 51 timer.

Venstre: Silje dusjer bergflatene på ID 49243 raust med utblandet teknisk sprit etter skjøtsel. Foto: Jone Kile-Vesik.
Høyre: Jone fjerner mose med trepinne ovenfor gruppe C på samme lokalitet. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Gruppe A omfatter 20 figurer, hvorav 13 skipsfigurer, på en avgrenset bergflate i øvre del av lokaliteten. Feltet er beskyttet av en trerampe. Bergflaten er jevn, med slak helling mot vest, og flere av figurene er store og tydelige. I vannsaget over berget dannes det en mørk, rødbrun biofilm. Biofilmen løsner under vask, men under denne er det en kraftig misfarging som ikke går bort ved vanlig skjøtsel. Det vokste noe mose på den mer vertikale flaten ovenfor figurene, samt noe i sprekke nedover flaten. Mosen ble fjernet.

Gruppe A før og etter skjøtsel, retning mot NV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Under skjøtselen ble det også blåst bort nedfall på og under plattformen for å hindre at det samler seg biomasse som gjør treverket sleipt og framskynder råte.

Gruppe B består av tre skip på et bergskjær ved stien nord på lokaliteten. Ved gruppe B ble det observert enkelte hvite flekker av harpiks som hadde dryppet ned og festet seg på berget. Det ble ikke gjort noe med kvaeflekkene, men det har blitt satt inn tiltak for å fjerne greinen det sannsynligvis drypper fra slik at det ikke kommer mer kvae. Det vokste en del mose i søndre del av gruppe B.

Gruppe C ligger rett foran informasjonsskiltene på en lav, hellende flate. Her er det to skip, en fotsåle, en rytterfigur og flere skålgroper. Over nedre deler av figurgruppen samler det seg mye nedfall og bark fra stien. Når det regner samles det også vann i en liten dam som dekker over ristningene. Her ligger det et dreneringsrør, men det var dekket av hardpakket nedfall under årets skjøtsel. Det har blitt gravd fram siden den tid.

Gruppe C før og etter skjøtsel, retning mot N. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det vokser mye mose i overkant av gruppe C. Den ser ut til å kunne spre seg ned mot ristningene, så den må følges opp, selv om mye ble fjernet under årets skjøtsel. Vann fra vask av berget her samler seg også over ristningene, for å få et godt resultat måtte vannet øses bort etter skjøtselen. På grunn av vannet slites malingen raskere her enn andre deler av feltet, men den er foreløpig i god stand.

Gruppe D består av tre malte og to umalte skip som ligger i et gammelt vannsig. Her er bergflaten svært forvitret og skjør, og flere av figurene er i dårlig stand. Det ene umalte skipet har kun deler av kjølen, to mannskapsstreker og søndre stavn bevart. De umalte figurene ble vasket grundig med sprit for å gjøre de synlige for besøkende. Dette har god effekt på det lille, ødelagte skipet.

Et av de umalte skipene i gruppe D før og etter skjøtsel. Her har bruk av utblandet teknisk sprit i furene god effekt. Retning: ØSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Gruppe E er en enkeltliggende skålgrop beliggende på et separat bergskjær ved bakkenivå langs stien. Det dannes et grønnlig algebelegg over berget som vaskes bort årlig.

Gruppe F består av rundt 65 figurer hugget utover en større, relativt bratt bergflate sør på lokaliteten. Bergflaten har flere dype formasjoner og renner. Figurene omfatter skip, vogner, dyrefigurer, skålgroper, sirkler og menneskefigurer, deriblant den kjente «Begby-mannen». Deler av berget her er svært forvitret og skjørt, med flere store og små avskallinger. Nord på berget er det minst to umalte figurer i et kraftig forvitret område, en vognfigur og en sirkelfigur.

Til venstre: Partier med mose like i overkant av ristningene i gruppe F. Bildet er tatt etter skjøtsel i retning ØSØ. Til høyre: Aktiv forvitring og helt løse avskallinger i samme gruppe. Det er utrolig viktig at bergflaten ikke utsettes for tråkk. Retning SSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det er partier med mørk misfarging over flere av helleristningskonsentrasjonene. Misfargingen lar seg ikke fjerne uten kraftig skrubbing, noe berget ikke bør utsettes for. Berget ble derfor kun blåst rent for nedfall og skylt med rent vann, uten bruk av kost. De

umalte figurene ble vasket med utblandet sprit, men dette hadde liten effekt på ristningenes synlighet. Under årets skjøtsel ble det oppdaget flere partier med spredt mosevekst. Det ble lagt ekstra innsats i å fjerne mosen, et arbeid som bør fortsette i 2023.

Anbefalte tiltak 2023

Lokaliteten har svært godt av den årlige skjøtsele og ser mye mer innbydende ut etter utført arbeid. Bruken av løvblåsere i stedet for vanlige langkoster var både utrolig tidsbesparende og mer skånsomt for berget. Dette gjorde det mulig å dra innom flere ganger i løpet av sommersesongen for å blåse bort nedfall, noe som gjør lokaliteten veldig godt. Årlig vask av bergflatene bør opprettholdes. Vintertildekkingen av gruppe F ser ut til å hemme det grønne algebelegget som legger seg over denne delen av lokaliteten. Vintertildekkingen kan gjerne dekke større deler av bergflaten.

Jone fjerner mose med trepinne på gruppe F. Til venstre i bildet er den kjente «Begbymannen». Arbeidet på denne bergflaten bør gjøres uten sko, noe som vekker mye oppmerksomhet blant besøkende, og da særlig skoleklasser. Dette er en fin opplæringsarena. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

I og med at moseveksten så ut til å ha tatt seg opp, bør dette følges opp litt ekstra i 2023, slik at den ikke har mulighet til å spre seg videre. Det er en utfordring med mange besøkende, særlig skoleklasser. Det er vanskelig å formidle tydelig nok at bergflatene ikke kan tråkkes på, i alle fall når skjøtselearbeidere ikke er til stede på lokaliteten. Det kan være en god idé å kontakte skolene som har besøk til lokaliteten som en årlig tur for å lære opp de voksne på forhånd. Det bør vurderes om de umalte figurene i gruppe D og F bør males opp for å hindre tråkk. De er ekstra utsatte når de andre ristningene er godt synlige. Da er det lett å anta at alle ristninger er malt.

«Danseren» - ID 9801

Denne lokaliteten består av rundt 50 figurer på en jevn bergflate med slak helling mot nordvest. Ristningene omfatter blant annet skipsfigurer, skålgroper, sirkler og den dominerende menneskefiguren kalt «Danseren». Feltet er tilrettelagt med en trerampe som både gjør feltet lettere tilgjengelig og motvirker tråkk på bergflaten.

Bergflaten er stedvis svært skjør og forvitret. To av figurene i partiet med mørk misfarging vest på flaten, ble i 1996 teknisk konservert (Egenberg 1996). Da ble mineralkorn pålimt for å hindre videre forvitring av figurene. Denne delen av flaten tåler lite mekanisk slitasje, og her brukes det heller ikke teknisk sprit. Limet kan bli løst opp ved bruk av sprit (Bjelland & Helberg 2006).

Lokaliteten dekkes til med isolerende matter i vintersesongen.

ID 9801 før og etter skjøtsel, retning mot NNV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Observasjoner og tiltak

Det samler seg mye nedfall i form av barnåler, kvist og løv både på bergflaten og rampen. Bergflaten har stedvis flekker med mørk misfarging, og det går et tydelig vannsig over nordøstre del av berget. I vannsiget dannes det vanligvis en rødbrun biofilm, men merkelig nok var det ingen misfarge her under årets skjøtsel. Det er forholdsvis lite lavvekst på bergflaten, men i ytterkant av feltet er berget preget av grønn algevekst. Det var noe mose på den vertikale delen i overkant av figurflaten.

I 2021 ble det i søndre hjørnet av bergflaten oppdaget enkelte hvite flekker av tørket kva fra furutreet som vokser på oversiden av feltet. Kvaen hadde ikke påvirket noen av ristningene, og så ikke ut til å ha tiltatt mellom 2021 og 2022.

Ristningsfigurene er oppmalt, og furene ble malingsretusjert våren 2020. På det meste av feltet var malingen i god stand, men i vannsiget i nordøst var fargen overraskende slitt og falmet. Noen steder var malingen flekkvis helt borte. Under vask ble det observert at rødfargen «blødde» i det samme partiet. Fenomenet gjelder figurer eller deler av figurer som ligger i de sentrale, mest forvitrede delene av vannsiget. Det er uvisst hvorfor

malingen slites såpass hyppig i dette området. Furene ble vasket med pensler og rent vann. Det hadde for det meste liten effekt, med unntak av nord på flaten hvor furene ble renere av vask.

I tillegg til vanlig skjøtsel av bergflaten, ble også trerampen blåst og kostet fri for nedfall. Den dype misfargingen av berget løsner ikke under vask, derfor fremstår flaten fortsatt flekkete selv etter årlig skjøtsel.

Venstre: Detalj fra figur nordøst på feltet, hvor malingen er slitt bort i flekker. Her «blødde» også malingen under vask. Høyre og under: Den nordøstre figurgruppa før og etter skjøtsel. Retning mot ØSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble brukt 80 liter vann, 0,5 liter sprit og 11,5 timer til skjøtselsarbeidet.

Anbefalte tiltak 2023

Bergflaten bør blåses og vaskes årlig, og konserveringstiltak kan vurderes på de skjøreste partiene. Vintertildekkingen av feltet fungerer godt og dette tiltaket bør opprettholdes, Det er viktig at hele bergflaten dekkes for å unngå skjolder.

Det bør vurderes å malingsretusjere figurene i vannsiget nordøst på feltet på nytt for at feltet skal gi et jevnt og helhetlig inntrykk.

Begby skole – ID 19657

Lokaliteten består av rundt 65 figurer med stor variasjon i motiv. Figurene er hugget på en vest-nordvest vendt bergflate som ligger tett inntil riksvei 110, tvers overfor Begbysenteret. Feltet er lett tilgjengelig via en nylig oppgradert, asfaltert sti langs bilveien. Feltet er tilrettelagt med informasjonsskilt og en trerampe med rekkverk rundt bergflaten for å hindre tråkk på berget. Ristningenes beliggenhet gjør at det egner seg godt til formidling, men nærheten til veien forårsaker mye støy og kan virke forstyrrende.

Feltet dekkes til med isolerende matter i vinterhalvåret.

Observasjoner og tiltak

Ristningene på feltet er oppmalt, og ble sist malingsretusjert i 2017. Allerede under skjøtselen året etter ble det observert at malingen ikke har holdt så godt som ønskelig. I tillegg legger det seg mørk misfarging i furene som er vanskelig å løsne, og det kan være utfordrende å avgjøre hva som er slitt og hva som ligger skjult under misfarging. Det ser ut til at misfargingen fester seg der malingen er tynnslitt. Figurene er generelt godt synlige, men fargen har stedvis et flekkete, ujevnt preg.

Som ved tidligere år legger det seg store mengder nedfall på ristningsflaten fra skogen bak feltet som består av både løv- og bartrær. Det etablerer seg raskt mose og gresstuser i bergsprekkene på feltet, og i vannsigenes dannes det en rødbrun biofilm. Det vokser en del lav på berget, og flaten er også preget av flekker av mørk misfarging. Det har tidligere vært flere steder med grønt, sleipt belegg av alger, særlig i søndre del av feltet, men dette var ikke like tydelig i år. Dette kan komme av at vintermattene har vært bedre plassert enn tidligere.

Det ble funnet noe som ser ut som limflekker på bergflaten like ved inngangen til plattformen. Disse sitter såpass godt fast at de ikke lot seg fjerne. Slike typer flekker har tidligere vært observert ved plattformen på ID 49243, Begby Gullskår, gruppe A, hvor det også er plattform, vi antar derfor at limet kommer derfra.

Venstre: Limrester (?) på bergflaten på ID 19567, Begby skole. Flekkene har ikke påvirket figurene, men lar seg heller ikke fjerne. Høyre: Jone og Silje driver med renholdspleie nord på bergflaten. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel på bergflaten, og rampen ble blåst og kostet fri for nedfall. Bruken av løvblåser effektiviserte fjerning av nedfall, noe som tidligere har tatt mye tid. Under vask løsner det meste av algene og biofilmen i vannsigene, men den spettete misfargingen sitter dypere i bergflaten og lar seg ikke fjerne med vanlig skjøtsel. Slitasjen og det mørke belegget som har satt seg i ristningsfurene, gjorde at det ble brukt utblandet sprit til vask av furene her selv om de er relativt nylig oppmalt. Likevel var det mye av misfargingen som ikke løsnet under vask. Feltet ble også løvblåst en ekstra gang etter skjøtelsperioden.

Figurkonsentrasjon sentralt på bergflaten før og etter skjøtsel. Retning mot ØSØ. Foto: Jone Kile-Vesik.

Totalt ble det brukt 70 liter vann og 1,2 liter teknisk sprit under skjøtelsen. Arbeidet tok 13,5 timer.

Anbefalte tiltak 2023

Nedfall samler seg raskt på ristningsflaten, men bruken av løvblåser gjør det mulig å blåse over flere ganger i løpet av året for å sikre at figurene er synlige for besøkende. Hele bergflaten bør vaskes årlig for å fjerne biofilm og alger, samt hemme lavveksten. Også vintertildekkingen støtter opp under dette og bør videreføres. Det bør fortløpende vurderes om malingen i ristningsfurene skal retusjeres, da det virker som om den slites raskere enn ved mange andre lokaliteter.

Evjestien – ID 77830

Lokaliteten består av over 160 figurer hugget i flere konsentrasjoner på en stor, øst-sørøst vendt bergflate. Feltet er blant de største og mest omfattende i fylket og har et rikt utvalg av figurtyper. En del av figurene er dypt og tydelig hugget, mens andre er grunne og utydelige. Bergflaten ligger i et boligstrøk på grensen mellom flere eiendommer, men vender ut mot dyrket mark. Garasjen og bolighuset i Ravneveien 7 ligger direkte på ristningsberget, og det samme gjelder tretrappene ned fra terrassen og gårdsplassen foran huset.

Oversikt over figurkonsentrasjonene ved Evjestien etter skjøtsel Retning mot N. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Bergflaten er stedvis svært forvitret, og i flere partier pågår det aktiv grusvitring. Det er en del malingsflekker på berget langs husveggene. Ristningene har tidligere vært oppmalt, men i dag står de fleste figurene helt eller delvis uten maling. Lokaliteten er, foruten den tidligere oppmalingen, ikke tilrettelagt for publikum. Den årlige skjøtselen av feltet gjennomføres som et sikringstiltak og har som formål å synliggjøre figurene og å signalisere at de blir tatt vare på. Gruppe E ble avdekket under årets skjøtsel.

Observasjoner og tiltak

Lokaliteten ligger i et åpent landskap med få trær, og det er lite nedfall på berget. Store deler av bergflaten er dekket av ulike lavsorter, og det er mye mose spesielt på søndre del av berget. Det går flere vannsig over bergflaten, og i disse danner det seg en mørk

biofilm. Vask av ristningsfurene på feltet over flere år har gjort at mange av figurene synes godt selv uten maling. Noen steder forsvinner furene bak den mørke biofilmen, andre steder virker det som om biofilmen legger seg rundt ristningsfurene.

I år, som i fjor, ble det kuttet ned på tidsbruken på dette feltet, i og med at det ikke er tilrettelagt for publikum. Skjøtselen av selve bergflaten ble derfor redusert, og det ble heller fokusert på å synliggjøre figurene.

Deler av figurgruppe A før og etter skjøtsel, retning VNV. På bildet tatt før skjøtsel kan man se hvordan biofilmen er litt selektiv i hvor stor grad den legger seg i ristningsfurene. Figurene har svært god effekt av vask med pensel og utblandet teknisk sprit. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Lokaliteten ble blåst ren for rusk, sand og løs mose, men ellers ble det kun vasket over bergflatene i vannsigene og på enkelte mørke partier. De skjøreste partiene ble kun skylt med rent vann, uten bruk av kost. Biofilmen i vannsigene løsner egentlig relativt lett, men det var ikke hovedmotivet ved skjøtselen, og renholdspleien ble gjort med så stort hensyn som mulig. Etter vask ble det jobbet for å få fram de mest utydelige ristningsfigurene ved hjelp av avklipte pensler og utblandet sprit. Her er det viktig å være veldig presis for å få et godt resultat.

På søndre del av lokaliteten (gruppe D) vokser det mye mose. Mosen som lå nærmest ristningsfigurene ble fjernet. Berget her har en svært skjør overflate, og mosen trenger seg inn i sprekke mellom mineralkornene og øker forvitningsgraden. Ovenfor gruppe D ligger gruppe E, som har ligget tildekket med torv i mange år. Denne figurgruppen ble avdekket under årets skjøtsel fordi lokaliteten skal 3D-skannes. På grunn av partier med misfarging kan det se ut til at deler av bergflaten på gruppe E har ligget åpen tidligere. Figurene her ble også vasket med pensel og utblandet sprit, men hadde liten effekt av tiltaket.

Venstre: Figurgruppe E etter skjøtsel. Retning mot V. Høyre: Jone graver frem figurgruppe E, figurgruppe D i forkant.
Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble brukt hageslange under årets skjøtsel. Det ble brukt 3,5 liter teknisk sprit og arbeidet tok 11 timer.

Anbefalte tiltak 2022

Feltet ved Evjestien er svært forvitret og har en utsatt beliggenhet tett inn mot et bolighus. Det beste vernet for lokaliteten vil være en permanent tildekking. Et alternativ kan være å dekke til mesteparten av flaten, men la den øverste figurgruppen (gruppe A) ligge eksponert. Figurene her synes godt og deler av bergflaten er i relativt god stand.

Hvis lokaliteten skal forbli utildekket, er det viktig at ristningene følges opp jevnlig. Mosen bør holdes unna figurene, og smuss, alger og biofilm kan med fordel vaskes bort. Videre bør arbeidet konsentreres om å fremme figurenes synlighet ved vask av furene med

utblandet teknisk sprit. Uforvarende skade ved tråkk og andre aktiviteter på bergflaten, er mindre hvis ristningene er godt synlige.

Venstre: Figurkonsentrasjon i gruppe C før og etter skjøtsel. Retning mot VNV. Høyre: Jone vasker ristningsfurene i gruppe A med utblandet teknisk sprit. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Veum – ID 226223-1

Denne lokaliteten ble skjøttet for første gang i år. Ristningen ble oppdaget i 1985 i forbindelse med anlegging av hagen. Deler av berget skal ha blitt sprengt bort under husbyggingen i 1982. Lokaliteten består av en enkelt skipsfigur hugget på en lav, loddrett bergvegg i en velstelt, privat hage med blomsterbed foran og hagevekster rundt. Skipet er hugget med grunne furer i et vannsig, men er forholdsvis tydelig, særlig når lyset er gunstig. Lokaliteten er ikke tilrettelagt, men grunneier tar blant annet imot besøk av skoleklasser.

ID 226223-1 før skjøtsel. Lysforholdene under skjøtselen var ikke særlig gunstige, men skipet kommer visstnok fint fram hvis sola skinner utover ettermiddagen. Gjerdeplankene er lagt ut for å ikke ødelegge blomsterbedet under arbeidet. Retning mot Ø. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Bergflaten er stedvis glatt og stedvis kraftig forvitret med flere avskallinger og skader. Under skjøtselen fremstod den som svært skjør med aktiv grusvitring. Den er også skjoldete av misfarging og alger, samt partier med lavvekst. Laven var av en type som vokste nærmest helt i flukt med bergflaten, og ikke samlet i roser.

Observasjoner og tiltak

Det ble utført vanlig skjøtsel på bergflaten, om enn noe moderert. Bergflaten ble forsiktig vasket med små koster og rent vann for å jevne ut skjoldene. Flaten tåler lite mekanisk slitasje. Tiltaket hadde generelt liten effekt, men noe av algelaget løsnet, særlig i nordre del av bergflaten. Ristningsfurene ble vasket med utblandet teknisk sprit. Dette hadde noe effekt, og det er godt mulig skipsfiguren kan synliggjøres gjennom flere år med skjøtsel. Bergflaten ble dusjet med utblandet teknisk sprit etter skjøtsel.

Venstre: Jone dusjer den ferdig skjøttede bergflaten med utblandet teknisk sprit. Høyre: Skipfiguren ble krittet opp og fotodokumentert i forbindelse med skjøtselen. Retning mot Ø. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Skjøtselsarbeidet tok 7,5 arbeidstimer. Det gikk med 10 liter vann og 2 liter teknisk sprit.

Anbefalte tiltak 2023

Skipsfiguren ble skjøttet for første gang i år. Den er ikke tilrettelagt, men er et lokalt besøksmål for skoleklasser i nærheten. Derfor bør skjøtselen videreføres årlig. Bergflatens forvitrede overflate gjør at det ikke er mulig med helt ordinær skjøtsel, men forsiktig vask i kombinasjon med dusjing med utblandet teknisk sprit kan muligens duse ut skjoldene i bergflaten over tid, samt holde lavveksten og algebelegget i sjakk. Skipsfiguren hadde noe effekt av vask med utblandet teknisk sprit i furene. Med tid kan den bli godt synlig også på dager uten skråstilt sol.

Skipsfiguren etter skjøtsel. Retning mot Ø. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Skjøtselsarbeid i Frogn kommune

Skjellerud – ID 31520

Lokaliteten består av over 200 skålgroper, en sirkelfigur og to små skipsfigurer på en nord-sør orientert bergrygg i ytterkant av gårdstunet. Den ene skipsfiguren ble oppdaget under årets skjøtsel. Bergskjæret ligger i nærheten av en gammel garasje og bolighuset, og det går en rullestolrampe rett forbi bergets nordre del. Det vokser flere store eiketrær rundt bergflaten. Stedet er tilrettelagt med et informasjonsskilt, men området ser veldig privat ut. Vegetasjonen rundt bergskjæret holdes nede av grunneierne.

ID 31520 før og etter skjøtsel. Retning mot N. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Observasjoner og tiltak

Bergflaten ble ikke skjøttet mellom 2011 og 2021. I 2021 var berget nærmest helt dekket av et tykt teppe med mose. Førsteintrykket i 2022 var tilsynelatende bra, men ved nærmere ettersyn var det tydelig at mosen hadde begynt å etablere seg igjen i nordre del av flaten.

I år, som i fjor, var det en del nedfall fra eiketrærne på og rundt berget. Berget er generelt forvitret og skjørt, med noen ekstra utsatte partier med avskallinger. Ristningene har tidligere vært oppmalt, men malingen er slitt og løsner i flak.

Studenter fra arkeologi ved UiO vasker bergflaten med rent vann og myk kost. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel på bergflaten. Moserøtter ble pirket løs med trepinne og alle ristningsfigurer vasket med utblandet sprit og pensler. På grunn av tegnene på nyetablering av mose ble hele bergflaten spritet grundig. To studenter fra mastergradsstudiet i arkeologi på Universitetet i Oslo var med under skjøtselen.

Detaljfoto etter skjøtsel. Den kjente skipsfiguren ligger omtrent midt i bildet med rester etter maling. Den nyoppdagede skipsfiguren er markert i bildet og hadde litt effekt av vask med utblandet sprit i furene. Retning mot NV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble brukt 11 timer på skjøtelsesarbeidet. Studentenes tid er ikke medberegnet. Det ble brukt 50 liter vann og 2,5 liter teknisk sprit.

Anbefalte tiltak 2023

I motsetning til 2021 var det mulig å gjennomføre mer ordinær skjøtsel i 2022. Det er tydelig at mose raskt etablerer seg på bergflaten, så det er viktig at den skjøttes årlig. Mosen må holdes i sjakk, og bergflaten må vaskes og sprites for å hemme spredning av laven. Grundig rens av ristningene i årene framover vil også kunne lysne furene og gjøre dem lettere å få øye på.

Det grønne skjæret i venstre halvdel av bildet er mose som er i ferd med å etablere seg på nytt på nordre del av bergflaten. Her er berget også svært forvitret og skjørt – mosen ble derfor ikke vasket vekk, men heller behandlet med rikelige mengder utblandet teknisk sprit. Retning mot Ø. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Tilretteleggingen på stedet skal oppgraderes med henvisningsskilt fra turstiene i skogområdet like i nærheten av feltet. Dette blir gjort i løpet av 2023.

Skjøtselsarbeid i Hole kommune

Sundvollen skole – ID 9616

Feltet består av minst ti figurer og flere skålgroper på øvre del av en jordfast blokk av rødlig ringerikssandstein. Det er bygget et overbygg i tre over bergflaten som skjermer ristningene mot tråkk, nedbør og nedfall. Ved overbygget står det et eldre informasjonsskilt som er modent for utskiftning. En sti med en tretrapp fører opp til feltet, men det mangler henvisningsskilt som forteller hvor stien leder.

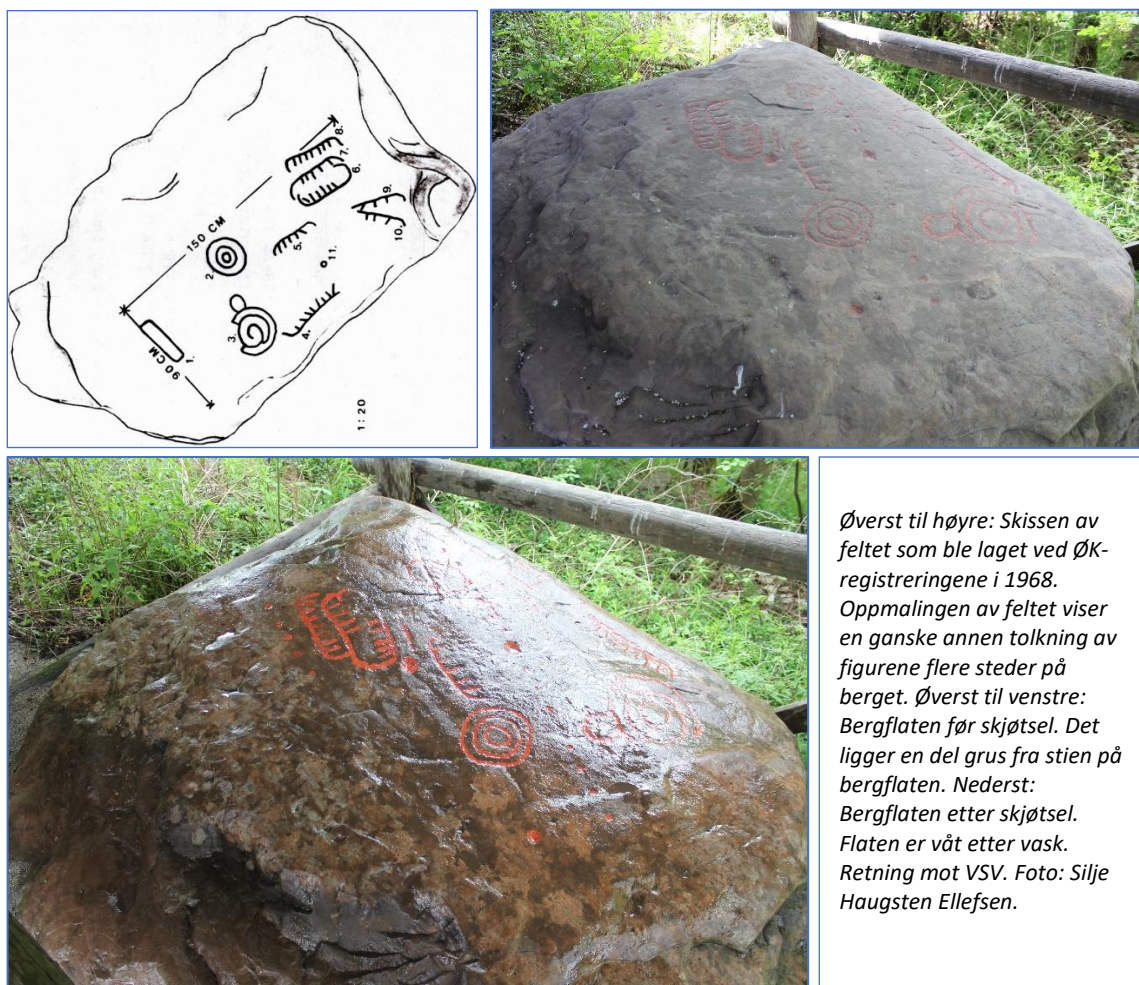

Helleristningsfeltet ved Sundvollen med overbygget av tre og den gamle skilttavla. Bildet er tatt etter skjøtsel og bergflaten er våt etter vask. Retning mot S. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Observasjoner og tiltak

Figurene er oppmalt, men det er store variasjoner mellom den malte tolkningen og skissen/beskrivelsen fra ØK-registreringen i 1968. Malingen skjuler huggesporene og gjør at det er vanskelig å avgjøre hvordan furene bør tolkes. Det er også spor av mange små, hugde spetter på berget, tolket som påbegynte groper eller furer. Det er ikke kjent når ristningene ble malt, eller om de ble skjøttet før 2021.

I 2021 var bergflaten helt grønn av alger og lav før skjøtsel, men i år var den ikke lenger grønn og det var heller ingen ny lavvekst. Det er et relativt stort bomparki sentralt på flaten, like ved den største avskallingen. Ellers er bergflaten i god stand.

Øverst til høyre: Skissen av feltet som ble laget ved ØK-registreringene i 1968. Oppmalingen av feltet viser en ganske annen tolkning av figurene flere steder på berget. Øverst til venstre: Bergflaten før skjøtsel. Det ligger en del grus fra stien på bergflaten. Nederst: Bergflaten etter skjøtsel. Flaten er våt etter vask. Retning mot VSV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det var lite nedfall på og rundt selve bergflaten, med unntak av noe grus fra stien. Bergflaten og stien ble blåst ren med løvblåser. Både stien og trappa var svært gjengrodd, så her ble det klippet ned en god del vegetasjon, både med hagesaks og gresstrimmer. Den vesle bergflaten og overbygget rundt begrenser bevegelsesmulighetene, og det ble derfor brukt håndkoster til vask av berget. Generelt ble bergflaten forsiktig og jevnt vasket, mens lavrosene ble vasket noe mer intensivt. Laven løsnet relativt lett. Berget ble deretter skylt grundig og furene vasket som normalt. Avslutningsvis ble feltet grundig dusjet med utblandet teknisk sprit.

Venstre: Silje skyller bergflaten med rent vann, en noe krevende øvelse under det lave taket. Høyre: Jone klipper ned vegetasjonen langs stien. Foto: Jone Kile-Vesik og Silje Haugsten Ellefsen.

Skjøtselen tok 8,5 timer, og det ble brukt 40 liter vann og 1 liter sprit under arbeidet.

Anbefalte tiltak 2023

Bergflaten bør skjøttes årlig for å fjerne alger og holde laven i sjakk. For at besøkende skal finne stedet og få en god opplevelse, bør informasjonsskiltet byttes ut og stien merkes med henvisningsskilt mot feltet. Vegetasjonsskjøtsel bør utføres jevnlig gjennom vekstsesongen, så trappa og stien ikke vokser igjen. På sikt bør det også gjøres en evaluering av overbygget og miljøet rundt selve bergflaten.

Etter vask kom rødmalingen i furene tydelig fram og feltet framstår nå som rent og med tydelige figurer. Denne tilretteleggingen utnytter imidlertid ikke feltets fulle potensiale. Dette er et felt som belyser selve ristningsprosessen gjennom de ulike stadiene i prikkhuggingen fra linjer med små prikker til fullførte furer, og disse nyansene skjules av oppmalingen. Malingen i furene bør fjernes og alternative formidlingsmetoder vurderes, for eksempel skråbelysning. Det er også behov for ny dokumentasjon av ristningsberget.

Rundt flere av ristningene kan man, i riktig lys, se prikker etter påbegynte furer. Det er tydeligst rundt sirkelfiguren på den nordøstre delen av berget, slik som bildet viser. Retning mot SSV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Skjøtselsarbeid i Kongsberg kommune

Hvittingfoss – ID 76831

Lokaliteten omfatter 4-5 skipsfigurer, to par fotsåler, en håndfigur og en skålgrop fordelt på tre figurgrupper. Ristningene er hugget på nordøst-vendt berg på en liten odde i Lågen, like ved Vittingfoss kraftstasjon.

Stedet er tilrettelagt med en tydelig sti ned langs kraftstasjonen og et informasjonsskilt langs stien, men det mangler henvisningsskilt inn mot feltet.

ID 76831, Hvittingfoss, etter skjøtsel med figurgrupper markert. Retning mot SV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Observasjoner og tiltak

Vannstanden var mye lavere under årets skjøtsel enn den var i 2021. Det var i år mulig å gå tørrskodd under gruppe A. Det var mye drivved, selv på lokalitetens høyeste punkt. Det tyder på at hele bergflaten har vært under vann på et tidspunkt. Det mørke, seige belegget som ble observert i 2021 var ikke like tydelig under årets skjøtsel. Dette er kanskje noe som bygger seg opp gjennom flere år med flom og uten skjøtsel av bergflaten. Det er flere misfargede partier, særlig på bergflatens nedre del og i vannsig. Det er også partier med mye lav, særlig rundt gruppe C og noe rundt gruppe B. Det vokser mye mose i avskallinger, sprekker og langs bergflatens ytterkanter. På øvre del av berget er det flere store avskallinger som trolig stammer fra bålbehandling, og to av ristningsgruppene er skadet. I avskallingene er det stedvis skjørt, men ellers virker berget relativt stabilt.

Figurene har vært oppmalt, og det er fortsatt mye rester av maling i furene. Malingen var flere steder unøyaktig påført. Det er ikke kjent når feltet ble malt og om det ble skjøttet før 2021.

Skipsfigurer i gruppe B før og etter skjøtsel. Retning mot VSV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel av bergflaten. Hele bergflaten ble jevnt vasket for å unngå skjolder. Selv om det ikke var like mye mørkt belegg som i 2021 var det likevel mye som løsnet ved vask. Vannet til vask og skyll ble hentet fra elven. Bergflaten er stor, og det går med mye vann. Drivved og kvist ble ryddet vekk fra berget og området rundt skiltet, smårusk, barnåler og annet nedfall ble blåst vekk med løvblåser. Mose ble fjernet med trepinne. Her er det fortsatt en del som gjenstår, men nå er det meste i umiddelbar nærhet til ristningene fjernet. Furene ble vasket med utblandet teknisk sprit. Der malingen var slitt bort hadde dette god effekt. Partiene med mye lavvekst rundt gruppe B og C ble ekstra godt dusjet med utblandet teknisk sprit.

Venstre: Jone vasker den nedre delen av bergflaten. Den er vanskelig å komme til, men det er en smal hylle man kan stå på. Bare føtter lønner seg. Høyre: Silje fjerner mose med trepinne under skipsfigurene i gruppe B. Kraftstasjonen i bakgrunnen. Foto: Silje Haugsten Ellefsen og Jone Kile-Vesik.

Skjøtselsarbeidet tok 21 timer og det ble brukt 2 liter sprit. Vann ble hentet fra elven.

Anbefalte tiltak 2023

Ristningsberget bør skjøttes årlig for å fjerne den mørke biofilmen og synliggjøre ristningene. Mosen må holdes i sjakk og drivved bør ryddes bort etter flomperioder. Feltets beliggenhet på en idyllisk odde i Lågen gjør at det er ekstra viktig at figurene er tydelige. Også gamle skader i bergflaten vitner om at dette kan oppfattes som en fin plass for bål og grilling. For å beskytte ristningene ytterligere, bør det vurderes enda bedre skilting med tydelig informasjon om figurenes beliggenhet og at området er automatisk fredet. Det kan med fordel også settes opp henvisningsskilt så det er lettere for besøkende å finne fram.

Jone dusjer ristningsflatene på Hvittingfoss med utblandet teknisk sprit etter skjøtsel. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Skjøtselsarbeid i Lier kommune

Lier bygdetun – ID 158620

Lokaliteten omfatter to konsentrasjoner med totalt 21-22 skålgroper på en lav bergflate med svak helling mot sør. Bergskjæret ligger på en eng i ytterkant av Lier bygdetun. Feltet har ikke tradisjonelt vært tilrettelagt, men skal inkluderes i en påbegynt kultur- og natursti ved bygdetunet. Det arbeides også med å sette opp et informasjonsskilt ved bergflaten.

Observasjoner og tiltak

Bergflaten ligger i en eng omgitt av høyt gress og en klynge med busker og kratt på nedsiden av berget. Gresset var klippet i en sti inn til bergflaten, ellers var det ingen synlig vegetasjonsskjøtsel. Bergflaten fremstår relativt ren med unntak av noe som ved første øyekast ser ut som et lysegrønt algebelegg. Dette er en type jevnt fordelt, lysegrønn lav. Det vokser mose i små tuster over store deler av flaten, samt flere partier med mye bladlav. Mose og gress etablerer seg også raskt i de mange bergsprekkene over flaten.

Skålgropsfeltet ved Lier bygdetun før og etter skjøtsel. På bildet til høyre er flaten våt etter vask, da det ikke ble tid til å vente til det tørket. Retning mot S. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel av bergflaten. Når man kommer tett på ser man at flaten er mer forvitret og skjør enn man først skulle tro, det er derfor ikke forsvarlig å vaske bort det lysegrønne lavdekket. Det ble i stedet dusjet grundig med utblandet teknisk sprit. Gresset rundt flaten ble klippet noe kortere, slik at flaten er synlig fra stien. Mose og bladlav ble fjernet med trepinne. Skålgropene har delvis god effekt av vask med utblandet sprit. Gropene kommer godt fram i søndre del, men tiltaket har lite effekt i nord.

Det ble brukt 60 liter vann og 1,5 liter sprit under skjøtselen. Arbeidet tok 10 arbeidstimer.

Anbefalte tiltak 2023

Det bør gjennomføres årlig skjøtsel av feltet for å holde bergflaten ren og fri for mose. Skålgropene bør vaskes grundig med utblandet sprit for å lysne furene slik at de blir lettere å få øye på. Den planlagte tilretteleggingen bør følges opp, og det er viktig at vegetasjonsskjøtelsen rundt berget gjennomføres jevnlig.

Øverst: Jone klipper gresset rundt bergflaten og Silje fjerner kratt og småvekster. Foto: Silje Haugsten Ellefsen og Jone Kile-Vesik.

Nederst: Skålgropene sør på bergflaten før og etter skjøtsel. De hadde svært god effekt av vask med utblandet teknisk sprit, trolig på grunn av det jevne dekket med lysegrønn lav. Retning mot SSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Skjøtselsarbeid i Lillestrøm kommune

Bingsfoss

Langs Glomma, ved Bingsfossen, er det anlagt en godt tilrettelagt tursti som utgjør et populært rekreasjonsmål. Langs stien er det satt opp informasjonsskilt som forteller om bruken av området, naturen og kulturminner, deriblant to felt med helleristninger. Det står flere benker og bord ved vannet, og det er mye spor etter bål og grilling. Det er beskrevet på informasjonsskiltene at det ikke er lov til å brenne bål på eller ved helleristningsbergene, men mye tyder på at dette bør tydeliggjøres enda bedre.

Alt vannet til skjøtselen ble hentet i elven. Skjøtselsarbeidet tok 12 timer, og det gikk med 0,8 liter sprit.

Bingsfoss 1 – ID 70457

Lokaliteten består av en hjortefigur og tre fotsåler på en liten, vest-vendt bergflate ytterst på en odde i elven. På odden er det satt opp en benk og en redningsbøye, og det er en liten strand bare noen meter unna feltet. Skiltet som beskriver ristningene og informerer om at området er fredet, står ved stien, ca. 70 meter unna ristningsberget. Selv om figurene var relativt tydelige, er de grunt hugget, og kan være vanskelig å få øye på. Ristningene er ikke oppmalt.

ID 70457 etter skjøtsel, retning mot NØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Berget har en jevn, glatt overflate med mye bevart ispolitur, men også partier med forvitring og små skader. Nord på bergflaten er det et større avskallingsområde som antagelig skyldes bålbrekking.

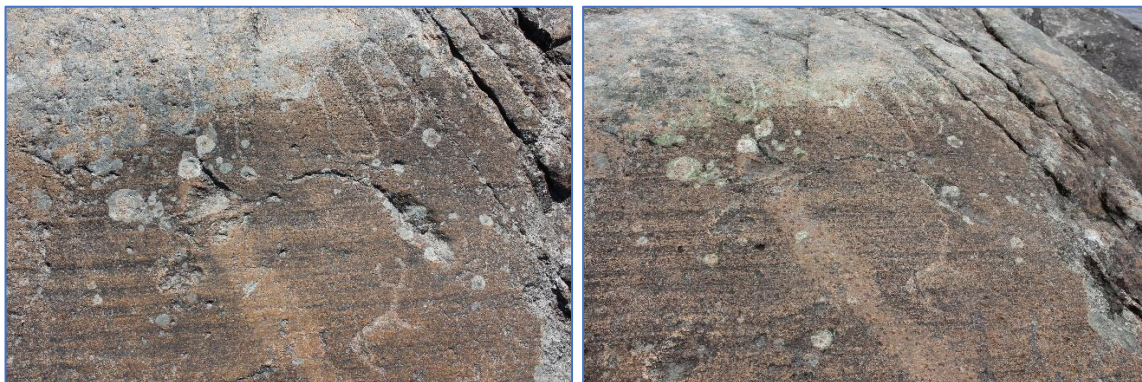
Observasjoner og tiltak

Feltet ligger ytterst på en odde med lite vegetasjon, og det var lite bøss og nedfall på berget, men til gjengjeld en del finkornet sand og rester etter grålig elveslam. Lokaliteten ligger trolig helt under vann i perioder med høy vannføring. På øvre deler av bergryggen vokser det mye lav, men hoveddelen av figurene ligger på en del av berget med lite eller ingen lavvekst. Det var bålrester innenfor sikringssonen, men ikke slik at varmen hadde påvirket ristningsflaten, sånn som i 2021.

Venstre: Jone vasker ristningsfurene med utblandet teknisk sprit. Høyre: Silje presisjonsvasker lavroser med pensel og rent vann. Foto: Silje Haugsten Ellefsen og Jone Kile-Vesik.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel på og rundt bergflaten, men med hovedfokus på å synliggjøre ristningsfurene. Det ble vasket litt på partiene med kraftig lavvekst i overkant av figurene, ellers ble bergflaten kun skylt. Ristningsfurene har god effekt av vask med teknisk sprit. Enkeltliggende lavroser ble også vasket bort eller dempet med pensel og rent vann. Alt vann til vask og skylling ble hentet fra elven. Bergflaten ble ikke spritet etter skjøtsel, da dette kan dempe ristningsfigurenes synlighet.

Ristningsfigurene på ID 70457 før og etter skjøtsel. Furene ser lysere ut før skjøtsel fordi de var fylt med lysegrå elveslam. Retning mot Ø. Foto: Silje Haugsten Ellefsen

Alle bålrestene på lokaliteten ble ryddet bort. Ofte gjenbrukes eksisterende bål plasser flere ganger, og området ble derfor overstrødd med sand for å skjule flekkene av kull i bakken.

Bålrester med skjørbrent stein like i nærheten av ristningsflaten. Dette ble ryddet bort og kullrester skjult med sand. Retning mot NØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Anbefalte tiltak 2023

Feltet bør vaskes årlig for å fjerne rester av slam og redusere lavveksten. Ristningsfurene bør vaskes grundig med utblandet sprit for at de skal bli lysere og lettere å se for besøkende. Feltets utsatte plassering gjør at det er ekstra viktig med jevnlig oppfølging av stedet.

Informasjonsskiltet til feltet står et godt stykke unna selve ristningsberget. For å sikre ristningene skal det merkes bedre på stedet innen utgangen av 2022, hvor det også tydeliggjøres at det ikke er tillatt med bålrensing innenfor det fredete området.

Bingsfoss 2 – ID 116944

Feltet består av en enkeltliggende skipsfigur på en lav bergflate med helling mot vest. Det er en del småskader og avskallinger i berget, også inn mot selve figuren. Ristningsberget ligger ikke så langt unna stien og informasjonsskiltet. Tidligere har berget i tillegg vært merket med en innrisset båtfigur i en smal stubbe like ved ristningen, men den er nå råtnet bort. Feltet har tidligere vært tilrettelagt med kunstig belysning, men dette er fjernet. Figuren er ikke oppmalt.

ID 116944 etter skjøtsel, bergflaten med ristning er ringet inn. Dette er utsikten som møter en når man går fra skiltet mot lokaliteten. Retning mot SV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Observasjoner og tiltak

Helleristningen hadde fortsatt god effekt av fjorårets tiltak, skipet var godt synlig. Det lå mye grus utover bergflaten. Bergflaten hadde flere partier med mose og lav, hvorav en tydelig, lys lavart i øvre del og mer dus, grønnlig lav på de lavere delene av ristningsflaten. En del av laven og mosen ble fjernet med trepinne. Lokaliteten ble blåst ren for nedfall med løvblåser.

Helleristningsskipet på ID 116944 før og etter skjøtsel. Furene var allerede synlige fra fjorårets skjøtsel, men ble enda lysere etter vask med utblandet teknisk sprit. Retning mot ØSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Ellers ble det fokusert på å vaske ristningsfurene grundig for å øke synligheten til skipet. Det ble brukt vann fra elven under skjøtselen.

Anbefalte tiltak 2023

Arbeidet med å vaske og lysne ristningsfurene fungerer godt på dette feltet, og bør videreføres årlig. Også resten av bergflaten bør skjøttes jevnlig for å hemme lavveksten og fjerne mose og gress i bergsprekkene. Bergflaten kan med fordel merkes tydeligere nærmere lokaliteten eller henvises enda mer spesifikt til på skiltet ved stien.

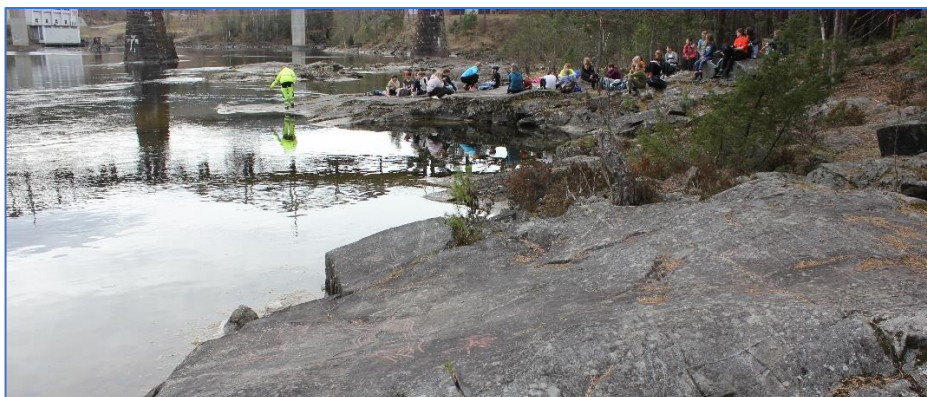
Skjøtselsarbeid i Modum kommune

Katfoss – ID 278093 og 278094

Det er kjent flere felt med veideristninger ved Katfoss i Drammenselva, men de fleste ligger i dag på småøyer eller under vann på grunn av økt vannstand. To av feltene ligger tilgjengelig for besøkende langs elvens vestsida.

Feltene langs elvebredden er tilrettelagt med et informasjonsskilt ved bunnen av en sti som fører ned gjennom skogen fra en liten parkeringsplass. Det er satt opp ett henvisningsskilt mot kulturminnet langs stien, men stien splitter seg i flere forgreininger gjennom skogen, og veien kunne med fordel vært bedre merket.

Det var en stor gjeng med skoleelever på lokaliteten under første dag av skjøtselen. De hadde flere oppgaver knyttet til helleristningene.

Jone formidler til skoleklasser på besøk. ID 278093 i forgrunn. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Observasjoner og tiltak

De to feltene ligger langs elven med 15-20 meters avstand. Berget har en mørk overflate, og figurene har vært oppmalt. Noen av dem er fortsatt godt synlig, andre veldig vanskelige å se. Det er ikke kjent når ristningene sist ble oppmalt. I 2021 ble det fjernet mye mose, og under skjøtselen i 2022 så det ikke ut til at mosen hadde tiltatt i særlig grad. Det er også flekker av lav på bergflaten.

En figurgruppe ved det ene feltet ligger under vann, her var figurene helt overgrodd av alger. Algene ble fjernet i 2021, og hadde grodd til igjen i år, men var enklere å fjerne.

I 2021 ble det flere steder i nærheten av feltene observert riper og skader i berget. Mye tyder på at disse stammer fra motorcrosskjøring med piggdekk. Lenger opp i skogen var det et åpent område som tydeligvis brukes som en bane, men det er tydelige spor etter kjøring også i skråningen ned mot elvebredden. I år var motorcrosstripene så nærme som 30 cm fra ristningene på ID 278093. Her var det også en rød, spraymalt flekk og tegnede røde striper.

Øverst: Spraymalt rød flekk og tegnede røde streker før skjøtsel. Nederst til venstre: Riper i berget fra motorcross tett på ristningen. Nederst til høyre: De tegnede røde strekene lot seg vaske bort, men berget ble lysere i fargen etter vask. Den spraymalte flekken ble kun noe dempet ved vask. Alle bilder tatt i retning Ø. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

På ID 278093 ble det under skjøtselen oppdaget et stort bomparti midt på den største ristningsfiguren. Under samtale med lærere og elever på lokaliteten kom det tydelig fram at det ikke var informert godt nok hvor sårbare helleristningene er for tråkk og annen slitasje fra besøkende.

Avskallinger på den største ristningsfiguren på ID 278093. Under denne er det et stort bomparti. Retning mot Ø. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

I forbindelse med oppdagelsen av skadene, bompartiene og hærverket i nærheten av helleristningene ble det gjort en innsats for å formidle lokalitetens sårbarhet i media. Det ble skrevet en artikkel på fylkeskommunens hjemmeside, videreformidlet til Modum kommune og publisert i lokalavisa. Det er også opprettet kontakt med motorcrossklubben.

Hjelp oss med å ta vare på helleristningene!

På 6 000 år gamle helleristninger i Modum kommune fant arkeologene spor etter terrengsykler og spraying. Nå ønsker de hjelp til å ta vare på de unike sporene...

06.05.2022

bygdeposten.no

Tips oss! BP Hytte Skriv leserbrev Bli abonnent Dødsannonser Kjøp annonse Meny

MODUM HÆRVERK VIKEN FYLKESKOMMUNE HELLERISTNINGER KULTURMINNE

Hærverk på helleristningene: - Et støveltråkk kan være nok

HELLERISTNINGER: På disse svabergene i elvekanten, like under jernbanebrua i Katfoss, finnes helleristningene. Foto: Arkiv / Thormod R. Hansen

Av Henriette Iversen Publisert: 10.05.22 14:00 Del

Skjermdump fra viken.no (hentet 14.10.22) og bygdeposten.no (hentet 14.10.22).

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel på bergflatene som lå på tørt land. Det ble fjernet noe mer mose i ytterkant av ristningsflatene der ristningene ligger over vann. Bergflatene ble vasket med myk kost og vann fra elven, og furene med utblandet teknisk sprit. Noe av laven løsnet ved bruk av vann og trepinne.

Vannstanden fluktuerte med flere cm i løpet av skjøtelsen, men var generelt mye lavere enn i 2021.

Jone vasker bort algelaget på ristningene under vann – ID 278094. Foran i bildet sees en uferdig elgfigur. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Totalt ble det brukt 15,5 timer til skjøtelsen, og det gikk med én liter sprit.

ID 278093, Katfoss II: Lokaliteten består av fire elgfigurer på en jevn, øst-vendt bergflate helt ned mot elven. Det er en del avskallinger og forvitring på bergflaten med enkelte skjøre partier. Flere av figurene er skadet av avskallinger.

Elgfigurer nord i ID 278093 før og etter skjøtsel. Retning mot Ø. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

ID 278094, Katfoss I: To grupper med ristninger på en liten odde som går ut i elven. Figurgruppene ligger rundt ni meter fra hverandre, og det ble ikke skjøttet mellom de to gruppene, annet enn å blåse vekk nedfall.

Gruppe A ligger like under vannoverflaten ytterst på odden. Den består av flere figurer, deriblant to elgfigurer i noe som antas er en paringsscene. Gruppe B ligger på tørt land og utgjøres av en enkeltliggende, uferdig elgfigur med rester etter oppmaling.

Bergflaten med den uferdige elgfiguren i gruppe B før og etter skjøtsel. Retning mot V og SV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen og Jone Kile-Vesik.

I tillegg til vanlig skjøtsel av ristningen på land, ble figurene som ligger under vann vasket fram fra algebelegget. I år var vannstanden såpass lav at det var mulig å vaske fram parringsscenen. Denne ble også krittet opp og dokumentert. Det er duse rester etter oppmaling i noen av figurene, men disse er generelt svært vanskelige å få øye på, selv når algebelegget er vasket bort. Krittet ble vasket bort etter dokumentasjon. De to figurene som lå helt eller delvis over vann – en uferdig elgfigur og noe som er tolket som et mulig elghode ble vasket med utblandet teknisk sprit for å lysne furene. Dette hadde noe, men ikke markant, effekt.

Venstre: Bergflaten med gruppe A før skjøtsel. To av figurene lå i 2022 enten helt over eller delvis over vannskorpen. Retning mot NNØ. Høyre: Parringsscenen vasket frem og krittet opp (under vann). Det er flotte figurer som skjuler seg under vannoverflaten! Retning mot NØ. Foto: Jone Kile-Vesik.

En limnolog/marinbiolog har identifisert den dominerende arten på stedet som en kiselalge kalt *Didymosphenia geminata* (Maia Røst Kile, pers.med. 27.04.2021). Dette er en art som raskt etablerer seg, noe som ble erfart under årets skjøtsel. Algedekket var like dekkende, men satt ikke like godt som i 2021 og var derfor lettere å fjerne i år.

Hele gruppe A etter skjøtsel. Den øverste pilen viser til parringsscene, den i midten til den uferdige elgfiguren som delvis ligger under vann, den nederste til det mulige elghodet. Figurene er svært vanskelige å få øye på uten oppmaling. Bak i bildet sees algene som vanligvis dekker ristningene under vann. Retning mot NNØ. Foto: Jone Kile-Vesik.

Anbefalte tiltak 2023

Bergflatene bør skjøttes årlig for å holde mose og lav i sjakk, og vask av furene er viktig for å synliggjøre figurene. Ristningene som ligger under vann, gror raskt igjen. Årets skjøtsel viste imidlertid at algelaget ikke fester seg veldig godt i løpet av et år, det kan derfor lønne seg å vaske dem fram hvert år.

Feltene er tilrettelagt med et felles informasjonsskilt, men dette kan med fordel oppgraderes med bedre beskrivelse av figurene og hvor på berget de er å finne. Ved ID 278093 skal det settes opp ytterligere et informasjonsskilt for å formidle lokaliteten, samt sikre for tråkk, hærverk og kjøring med motorcross. Veien til feltene skal også merkes bedre gjennom skogen.

Skjøtselsarbeid i Moss kommune

Ramberg – ID 101670

Feltet består av rundt 40 skipsristninger hugget på en lav, nesten loddrett bergvegg av sandstein. Lokaliteten er delt inn i tre grupper. Gruppe A, som er hovedkonsentrasjonen, ligger på en flate som måler ca. 3 x 0,6 meter, mens gruppe B og C ligger på to litt mindre flater rett nord for A. Gruppe B og C ble ryddet frem for første gang ved skjøtselen i 2017. På en flate sør for de tre figurgruppene er det hugget inn flere forfalskninger i nyere tid. Gruppe A har ved flere anledninger blitt utsatt for hæververk i form av at bokstaver og figurer har blitt risset inn i berget, senest i 2018.

Lokaliteten ligger i skogen ved en liten tursti med utsikt mot fjorden. Den er merket med to eldre informasjonsskilt produsert av fylkeskommunen, men er ellers ikke tilrettelagt for publikum. Skiltene ble satt opp av DNT Vansjø i 2014 i forbindelse med oppgradering av turløypene i området. Stien holdes i god stand, men det gjennomføres ingen skjøtsel av lokaliteten utover den fylkeskommunen utfører hver vår.

Helleristningsfeltet på Ramberg før og etter skjøtsel. Retning mot NØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Observasjoner og tiltak

Mellom turstien og ristningsflatene vokser det gress, strå og siv som lett skjuler de lave bergflatene. De siste årene har det imidlertid vært markant lavere vegetasjon foran gruppe A enn langs resten av stien. Det er usikkert om dette kan skyldes skjøtselstiltak fra tidligere år, hvor gress blant annet har blitt trukket opp for hånd, eller om flaten har blitt tråkket ned av forbi passerende. Det har tidligere blitt tynnet ut en del trær i skråningen ut mot fjorden, og utsikten har vært veldig åpen og fin. Nå begynner det imidlertid å vokse til med krattskog.

Det var noe nedfall av barnåler og kongler på øvre del av bergflatene, og det vokser gress og mose i bergsprekkene. Berget har flere partier med mørk, nærmest sort misfarging, og laven så ut til å ha tiltatt fra 2021 til 2022. Laven vokser både i roser og småflekker, noe som sammen med misfargingen gir et skjoldete uttrykk. Bergflaten i sandstein er porøs, og langs de horisontale bergsprekkene på øvre del av flaten løsner det lett små biter av berget. En større bit hadde løsnet fra øvre kant av gruppe B.

Gress og strå foran bergflatene ble klippet ned ved hjelp av en batteridrevet kantklipper. På selve bergflatene ble det utført normal skjøtsel, men på grunn av bergets skjørhet ble det kun skylt med rent vann. Fjerning av nedfall, mose og gress i bergsprekkene på øvre del av berget måtte gjøres med stor aktsomhet for å unngå at nye biter av berget løsner. Ristningsfurene her må vaskes svært presist for å unngå at ytterkantene blir utflytende, men arbeidet har god effekt på store deler av feltet. Misfargingen i ytterkanten av ristningsfurene ble forsøkt duset ut med pensel og rent vann.

Silje skyller bergflaten med rent vann. Det ble ikke brukt kost på grunn av bergflatens skjøre overflate. Foto: Jone Kille-Vesik.

I 2021 ble det kun dusjet sprit på enkelte deler av bergflatene der det ikke er figurer, for å undersøke om det var spritingen som forårsaket bergets skjoldete overflate. I år så laven ut til å ha tiltatt, så nå ble hele flaten godt spritet for å hindre videre vekst.

Nordre del av gruppe A etter skjøtsel, med mye lavvekst. Figurene har god effekt av vask med utblandet teknisk sprit, særlig i øvre del av bergflaten. Bergflaten er var fortsatt noe fuktig etter vask da bildene ble tatt, derfor fremstår flaten som mørkere enn den egentlig er. Retning mot ØSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Totalt ble det brukt 20 liter vann og 0,7 liter teknisk sprit under skjøtselen. Arbeidet tok 10 timeverk.

Anbefalte tiltak 2023

Lokaliteten vil trolig gro helt igjen hvis ikke det gjennomføres årlig skjøtsel. Om planterøtter og mose får etablere seg i sprekkeannelser, vil ytterligere skade kunne oppstå raskt. Man må derfor være nøye med å begrense vegetasjonsveksten på og rundt bergflatene. Utbredelsen av lav bør holdes øye med under den årlige skjøtselen. Hvis den sprer seg mer kan det vurderes om flaten bør sprites rausere enn hva som har blitt gjort til nå. Selve skjøtselen bør gjennomføres varsomt for å ta hensyn til den myke sandsteinsoverflaten. Ristingene ble oppdaget så sent som i 1990, og er allerede blitt mer utydelige.

Det skal ha blitt laget en kalkering av feltet kort tid etter at figurene ble oppdaget, men denne har dessverre gått tapt. Det er derfor behov for en ny dokumentasjon av ristingene.

Skjøtselsarbeid i Nordre Follo kommune

Myrasteinen på Waldemarhøy – ID 90281

Lokaliteten består av en liten løs skålgropsstein med 27-30 skålgroper hugget på steinens plane overside. Steinen ble opprinnelig funnet på gården Myra/Myrer, men ble flyttet til Waldemarhøy i 1994. I dag ligger steinen i et velpleid parkområde, like under et stort lønnetre. Litt lenger ned i parken står det et informasjonsskilt der steinen er omtalt. Gropene er ikke oppmalt, og skjøtsel ble etter hva som er kjent, utført for første gang i 2021.

Myrasteinen etter skjøtsel. Lang bak i bildet skimtes skiltet som omtaler skålgropsteinen. Retning mot S. Foto: Jone Kile-Vesik.

Observasjoner og tiltak

Skålgropsteinen har flere partier med mose, særlig på siden, hvor det ikke er ristninger. På ristningsflaten var det noe døde moserester fra fjorårets skjøtsel. Dette ble fjernet med trepinner. Det var også noe nedfall fra lønnetreet som vokser like ved siden av steinen.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel av steinen. Skålgropene hadde ingen effekt av vask med utblandet teknisk sprit, men er relativt dype og tydelige likevel. Steinen ble dusjet med utblandet teknisk sprit etter vask.

Skjøtselen av feltet tok totalt 2 timer, og det gikk med 10 liter vann og 0,3 liter teknisk sprit.

Skålgropssteinen før og etter skjøtsel. På etter-bildet er steinen våt etter vask. Retning mot S. Foto: Silje Haugsten Ellefsen og Jone Kile-Vesik.

Anbefalte tiltak 2023

Skålgropssteinen bør skjøttes årlig for at mosen og lavveksten skal holdes i sjakk.

Steinen ligger fint plassert i et parkområde, men kunne med fordel vært bedre formidlet. Informasjonsskiltet står omtrent 35 meter unna steinen. Skiltet omtaler steinen, men beskriver ikke hvor den befinner seg.

Ski ungdomsskole – ID 116610

Et skålgropfelt med 10-11 gropene hugget på nordre halvdel av et nord-sør orientert bergskjær. Flere av gropene er uvanlig store og dype. Bergskjæret ligger i utkanten av området tilknyttet Ski ungdomsskole. På veggen av skolebygningen like ved er det satt opp et informasjonsskilt. Skiltet er slitent, og det skal skiftes ut innen utgangen av 2022. Feltet har trolig ikke blitt skjøttet før 2021.

Berget har en knudrete, grovkornet overflate preget av forvitring. Det er enkelte avskallinger på øvre del av bergryggen, og noen skjøre partier. Gropene er ikke oppmalt. Det foreligger ingen avtale om vegetasjonsskjøtsel rundt bergflaten, men den nordre kortsiden av berget strekker seg helt ut til en grusvei, og feltet er godt synlig derfra.

Observasjoner og tiltak

I 2021 ble det fjernet et tykt lag av mose og bladlav fra store deler av ristningsberget. Ved første øyekast ga lokaliteten et mye bedre inntrykk i 2022, med ved nærmere øyesyn var det tydelig at det fortsatt er svært mye mose, moserøtter og jordrester fra mosevekst igjen på bergflaten. Der det lå jordrester igjen på berget hadde ny mose begynt å etablere seg i et mykt dun. Det var også noe annen lavvekst på de mosefrie partiene, og noe nedfall på berget fra det store treet i nærheten. De store buskene som vokste øst for berget var nå fjernet. Det var tre små flekker med blå maling på berget, men ikke i direkte konflikt med skålgropene.

Skålgropfeltet ved Ski ungdomsskole etter skjøtsel. Skålgropene ligger på bergets nordre halvdel – den som er nærmest stien. Retning mot SØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel på bergflaten, men mesteparten av tiden gikk med til å pirke løs mose og jordrester etter mosen som ble fjernet i 2021. Hovedfokuset måtte legges til områdene i umiddelbar nærhet til skålgropene. Mosen satt godt fast og vokste hovedsakelig i bergets små fordypninger og var svært tidkrevende å fjerne. Skålgropene ble vasket med utblandet teknisk sprit og bergflaten spritet grundig etter endt skjøtsel. Forhåpentligvis vil dette bidra til å hemme gjenværende mose og lavvekst.

Venstre: Jone pirker bort mose, moserøtter og jordrester fra bergflaten rundt skålgropene. Høyre: En av de små, blå malingsflekkene. De brune partiene er jordrester og moserøtter i bergets fordypninger. Retning mot SSV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Flere skoleelever og lærere var innom og viste interesse i løpet av skjøtelsesarbeidet.

Det ble brukt 80 liter vann og 1,7 liter sprit under skjøtselen. Arbeidet tok totalt 8 timer.

Anbefalte tiltak 2023

Det vil ta flere år med skjøtsel og vask for at bergflaten skal bli ordentlig ren og fri for mose. De første årene bør arbeidet fokuseres til områdene nærmest skålgropene. Feltet bør skjøttes årlig både for å fjerne eksisterende vegetasjon og hindre at nye arter etablerer seg.

Informasjonstavlen på skoleveggen skal skiftes ut innen utgangen av 2022.

Skjøtselsarbeid i Rakkestad kommune

Bjørnstad – ID 31057, 212534 og 15318

Helleristningslokalitetene ligger på en stor og en liten åkerholme i et åpent jordbrukslandskap. Stedet er skiltet fra veien, men tilretteleggingen gir et svært dårlig inntrykk. For å komme til feltene må man først gjennom et gårdstun og inn på en vei med bom og «privat vei»-skilt. Veien inn til parkeringen er i dårlig stand, og er svært overgrodd både langs sidene og på selve veien. For å komme videre ut til ristningene må man gå tvers over jordet, men her er det ingen skilting. Tidligere gikk det en enkel bro over åkergrøften, men denne er ødelagt. Ved to av feltene står det små informasjonsskilt av en eldre type.

På samtlige felt på Bjørnstad er ristningene grunt hugget. Figurene er oppmalt, men malingen begynner å bli ganske slitt. Ristningene er likevel relativt godt synlige. Feltene er ikke så figurrike, men figurene er hugget spredt. Tidligere har det vært skarpe vaskeskjolder rundt selve ristningene, men de siste årene har større deler av bergflatene blitt vasket under skjøtsel og skjoldene har begynt å viskes ut.

For å komme ut til helleristningene må man gå tvers over jordet. Her triller Silje utstyr gjennom halvgrodd korn. Foto: Jone Kile-Vesik.

Observasjoner og tiltak

Bergflatene er generelt sterkt preget av lavvekst og mye av laven sitter svært godt. Det vokser er del gress og mose i bergsprekkene, og det er noe nedfall på berget.

I år ble det gjort en innsats for å kutte ned på tidsbruken ved disse lokalitetene. Bergflatene ble blåst rene for nedfall og skylt med rent vann for å fjerne rester etter gjødsel. Vask av bergflatene tidligere år har i liten grad bidratt til å redusere lavveksten, så

nå som vaskeskjoldene er mer duset ut ble det heller fokusert på vask av ristningsfigurene. Bergflatene ble også dusjet med utblandet teknisk sprit for å hindre tilveksten av lav rundt ristningsfigurene.

Arbeidet tok totalt 13,5 timer. Det ble brukt 60 liter vann og 2 liter sprit under skjøtselen.

ID 31057, Bjørnstad 2: Feltet ligger på øvre del av en østvendt bergflate nord på den store åkerholmen og består av ett skip, to fotsåler og to sirkelfigurer. Figurene er hugget spredt på bergflaten og er delt inn i to konsentrasjoner; figurgruppe A i sør og gruppe B i nord. Bergflaten virker generelt stabil, men er ru med enkelte eksfoliasjoner. Flaten har partier med mørk misfarging.

En sirkelfigur, en fotsålefigur og en skipsfigur på ID 31057 etter skjøtsel. Der det tidligere var lyse vaskeskjolder rundt figurene er det nå en mørk misfarging, noe som gir et mer helhetlig inntrykk. Retning mot SSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

ID 212534, Bjørnstad 3: Lokaliteten ligger på en nærmest horisontal flate sør på den store åkerholmen. Feltet består av 15 figurer, blant annet sirkler, skip, fotsåler og skålgrøper. Berget har enkelte store eksfoliasjoner, men virker ellers forholdsvis stabilt. Det vokser lav på store deler av ristningsflaten. Rundt selve ristningene har det tidligere vært skarpe vaskeskjolder. Nå er disse duset betraktelig ned etter flere år med vask av hele bergflaten. Bergflatens mange formasjoner samler opp en del nedfall, særlig av barnåler.

Det står et lite, eldre informasjonsskilt ved feltet.

ID 212534 etter skjøtsel. Det er vanskelig å se effekten av skjøtselen på bilder, men hele bergflaten er blåst ren for nedfall, skylt ren for gjødsel og furene vasket for å bedre synligheten. Retning mot S.
Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

ID 151318, Bjørnstad 1: Feltet ligger på en egen liten åkerholme ca. 150-200 meter sørøst for ID 212534. Lokaliteten består av tre sirkelfigurer, en fotsåle og flere skålgroper, og er merket med et tilsvarende skilt som ved ID 212534. Bergflaten er ru med mange små borehull. Malingen i figurfurene er mye mer falmet her enn ved de andre lokalitetene på Bjørnstad. Enkelte steder er den nesten helt slitt bort eller dekket med lav. Lokaliteten er svært vanskelig å få øye på fra den store åkerholmen med de andre lokalitetene.

NØ-re del av ID 151318 før og etter skjøtsel. Figurfurene på dette feltet er helt overgrodd av lav, og malingen er nærmest helt forsvunnet. Retning mot NV og NNV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Anbefalte tiltak 2023

Hvis disse lokalitetene fortsatt skal inngå i skjøtselsarbeidet, må tilretteleggingen bedres. Det er stort behov for en ny bro over åkergrøften, en sti over selve jordet og bedre skilting både fra parkeringsplassen og ved lokalitetene. Veien inn mot parkeringsplassen bør trimmes for vegetasjon så den ikke gror igjen, og «privat vei»-skiltet bør fjernes. Den årlige skjøtselen av bergflatene bør opprettholdes for å unngå at ristningene blir enda mer overgrodd av lav. Lokaliteten på den lille åkerholmen, ID 151318, må synliggjøres bedre fra den store åkerholmen hvis den fortsatt skal inngå i tilretteleggingen.

Bergflaten på ID 212534 skylles med rent vann og langkost. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Skjøtselsarbeid i Sarpsborg kommune

Alvim – ID 117587

Lokaliteten ligger på et lavt, jevnt bergskjær mellom to boligblokker i en østvendt skråning med utsikt til Glomma. Feltet består av minst 30 figurer med blant annet skip, menneskefigurer, dyrefigurer, skålgroper og en vogn. Lokaliteten er merket med et informasjonsskilt som inkluderer en kalkering over ristningene. I overkant av bergflaten er det bygd en tørrmur av stein hvor det også står to store løvtrær. Feltet inngår i skjøtselsavtalen mellom fylkeskommunen og Sarpsborg kommune, og Sarpsborg ASVO har ansvar for at vegetasjonen rundt berget er klippet og velstelt.

Venstre: ID 117587 før og etter skjøtsel. Det samler seg mye nedfall på flaten, særlig i nedre del av bergflaten. Figurene har god effekt av furevask. Retning mot VNV. Nederst til høyre: Jone blåser bort resterende nedfall etter å ha ryddet bort det meste i bøtter. Foto: Silje Haugsten Ellefsen

Bergflaten er for det meste grovkornet og forvitret, men har rester av isslipt overflate i nordøstre hjørne. Berget har flere nyere tids skader, blant annet i form av to borehull. Ristningene er vanskelige å få øye på, både fordi de er grunt hugget og på grunn av

skyggene fra trærne i overkant av ristningene. Figurene har tidligere vært oppmalt, men malingen er nå nesten helt slitt vekk. Det som gjenstår av maling, ser ut til å ha bleknet i sola slik at den flere steder framstår som lyserosa. Unntaket er et skip som ligger delvis avdekket i sørøstre hjørne, der er malingen i bedre stand. Dette skipet ble avdekket i 2016.

Observasjoner og tiltak

Trærne som vokser like i overkant av feltet, gjør at det havner en del nedfall på berget. Ved bergflatens laveste punkt, i sørøst, samler det seg såpass mye nedfall at ristningene her blir fullstendig tildekt. Berget er ellers flekket av mørk misfarging og små, spredte lavroser.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel av feltet. Det aller meste av nedfallet ble samlet opp og båret vekk, for å ikke blåse alt ut på den velstelte plenen nedenfor. Vask av bergflaten ble holdt veldig overfladisk og jevn for å skape et godt utgangspunkt for å lysne furene. Arbeidet med vask av ristningsfurene med utblandet sprit har generelt god effekt på dette feltet, og etter skjøtsel framsto figurene som lyse i forhold til bergflaten.

For å forhindre at nedfall og vann samler seg og dekker til ristningene, ble det sørøstre hjørnet med det rødmalte skipet dekket til igjen. Jord ble fylt på, klappet til i en jevn skråning, og gressfrø sådd på toppen.

Øverst til venstre: Arbeidsbilde fra furevask. Den utblandete spriten må påføres svært nøyaktig for at den ikke skal flyte utover. Øverst til høyre: Det nordøstre hjørnet etter skjøtsel, retning mot NV. Nederst: Samme hjørne etter påfylling av jord. Retning mot SSV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det gikk med 40 liter vann og 0,6 liter sprit til skjøtselsarbeidet. Det ble brukt totalt 9 arbeidstimer.

Anbefalte tiltak 2023

Årlig skjøtsel av feltet bør videreføres. Forhåpentligvis vil tildekkingen av det laveste punktet hindre oppsamlingen av nedfall, hvis ikke kan feltet med fordel blåses over flere ganger i året. De fleste ristningene framstår tydeligere etter vask med utblandet sprit, og det kan vurderes om restene av maling bør fjernes av konservator. Synligheten på dagtid reduseres imidlertid av de spette skyggene fra de store løvtrærne som vokser like ved feltet. Det er også fare for at røttene bryter løs steiner fra tørrmuren i overkant av berget. Muren kan med fordel sikres bedre, og ideelt sett bør trærne enten felles eller tynnes ut.

Bjørnstadskipet – ID 11145

Lokaliteten består av tre store skipsfigurer på en høy, loddrett fjellvegg, deriblant det store Bjørnstadskipet som regnes som Nord-Europas største skipsfigur. Bergveggen er grovkornet og framstår som svært skjør og forvitret. Det er en del større avskallinger i berget som har skadet både Bjørnstadskipet og en de mindre skipsfigurene.

Feltet er godt tilrettelagt med sti, skilt ved parkingsplassen og skilt ved selve lokaliteten. I 2015 ble det installert nattbelysning på feltet som en del av et prøveprosjekt for alternativ formidling av bergkunst. Lyskasterne er festet på en metallramme ved bakkenivå og glir godt inn i terrenget. Til tross for nattbelysningen er ristningene oppmalt, men malingen er slitt og falmet. Lokaliteten inngår i skjøtselsavtalen med Sarpsborg kommune, og ASVO sørger for å holde området ryddig og velstelt.

Silje sprayer bergveggen med utblandet teknisk sprit. Foto: Jone Kile-Vesik.

Observasjoner og tiltak

Den grove, forvitrede bergflaten er spettet av mørk misfarging, mose og lav. Den jevnliges skjøtselen av feltet har bidratt til å holde mosen unna selve ristningsflaten, men hvert år etablerer det seg små mosedotter også inne blant ristningene. Mosen er en stor utfordring for berget da den bidrar til å løsne mineralkorn fra flaten. Under skjøtselen i 2020 ble det lagt ned en stor innsats for å fjerne mosen i overkant av ristningsflaten. I år så det ut til at den var i ferd med å etablere seg igjen.

Tidligere var det markante vaskeskjolder rundt figurene, disse har blitt mindre tydelige de siste årene siden skjøtselen omfatter større deler av berget. Det er noe grønn algevekst på nedre del av bergveggen, i underkant av ristningene.

ID 11145, Bjørnstadskipet, før skjøtsel. I bakgrunnen er overnattingsgjestene i ferd med å pakke sammen sakene sine. Retning mot NV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

To utenlandske turister med telt og sykkel hadde overnattet på lokaliteten, og det lå mye campingutstyr foran bergveggen. Teltet var slått opp ca. 20 meter fra ristningene, langs stien.

Skjøtselen av selve ristningsflaten er utfordrende og følger derfor en egen mal. Den høye, loddrette veggen gjør at kun deler av ristningsflaten kan nås fra bakken. I tillegg har berget en så forvitret og skjør overflate at den ikke tåler noen form for mekanisk slitasje. Likevel gjøres det hvert år en innsats for å fjerne mosen som har etablert seg inne på ristningsflaten. Dette blir gjort ved bruk av trepinne og tapetkniv, og arbeidet må utføres svært forsiktig for å unngå at det løsner mineralkorn fra berget.

Jone skyller bergflaten med rent vann fra flasker med drikketut. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Den øvrige skjøtselen av selve bergflaten består i at berget skylles med rent vann for å fjerne støv, løse mose og eventuelle gjødselsrester. I år ble det kun skylt med rent vann, uten noen som helst bruk av kost. For å nå øvre del av ristningsflaten må den som heller vann, stå på en gardintrapp. Det brukes halvannenliters flasker med drikketut for å skylle de øvre delene av berget. Dette sparer en del vann, og er også tryggere enn å helle med store ti-liters kanner fra en gardintrapp. Kun den nederste delen av bergflaten tåler vanlig skjøtsel, her ble algebelegget løst ved hjelp av håndkoster.

Ristningsfurene ble ikke vasket på denne lokaliteten. Bergflaten er såpass skjør at det ble vurdert til mer skade enn gagn å utsette furene for mekanisk slitasje. Hele bergflaten ble dusjet med store mengder utblandet teknisk sprit. Forhåpentligvis vil dette bidra til å hemme framveksten av lav og mose på berget på en mer skånsom måte enn tradisjonelle skjøtselsteknikker.

Bjørnstadskipet etter skjøtsel. Retning mot NV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble brukt 40 liter vann og 3,5 liter teknisk sprit til skjøtselen. Arbeidet tok totalt 8,5 timer.

Anbefalte skjøtselstiltak 2023

Det er tydelig at skjøtelsarbeidet på dette feltet har god effekt på tross av den skånsomme renholdsplien. Vaskeskjoldene blir stadig mindre tydelige, og lokaliteten ser innbydende ut. Det er spesielt viktig å sørge for at mosen ikke får etablere seg blant ristningene da den fører til økt slitasje. Bergflaten burde ideelt sett vært vintertildekket, men dette er vanskelig å få til på grunn av den høye, loddrette bergveggen. Feltet er godt besøkt og det kan med fordel opplyses på skiltet om bergveggens skjøre tilstand, og at flaten ikke må berøres. Det kan også vurderes om det bør settes opp skilt om at lokaliteten ikke er et egnet teltsted.

Kalnes – ID 147294

Lokaliteten ligger langs en liten grusvei like ved Kalnes videregående skole. Feltet består av 55 figurer, hovedsakelig skip og dyrefigurer, men også enkelte menneskefigurer, skålgroper og sirkelfigurer. De sentrale delene av ristningsflaten har bevart den glatte, isskurte overflaten, i ytterkant er berget mer preget av forvitring. Det går et kraftig vannsig over midtre del av berget.

Ristningsberget ved Kalnes før og etter skjøtsel. Retning mot Ø. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Lokaliteten er godt tilrettelagt med informasjonsskilt både på parkeringsplassen og ved helleristningsfeltet. Feltet inngår i skjøtelsavtalen mellom fylkeskommunen og Sarpsborg kommune, og Sarpsborg ASVO har ansvar for å holde det ryddig og velstelt rundt bergflaten. Ristningene er oppmalt, men malingen er svært falmet og slitt. Det er også enkelte umalte figurer på feltet. Feltet dekkes til med isolerende matter i vinterhalvåret.

Observasjoner og tiltak

Feltet ligger akkurat i skogkanten og det legger seg en del nedfall på berget og gressbakken nedenfor. De ytre delene av bergflaten er preget av mørk misfarging og noe lav. Også sentralt på berget er overflaten skjoldete, og i vannsaget dannes det en mørk, rødlig biofilm over ristningene. Det kontinuerlige vannsaget medfører at bakken nedenfor ristningsflaten fort blir våt og gjørmete.

Under skjøtselen i 2021 ble det oppdaget kvaer på bergflaten. Kvaen hadde festet seg som hvite flekker over ristningene. Problematikken er utdypende forklart i fjorårets skjøtelsrapport (Kile-Vesik 2021), samt i tidligere i denne rapporten (side 16-17). Alt tyder på at kvaen på sikt vil løsne av seg selv, men de hvite flekkene med kvaer over ristningsfigurene på Kalnes ble vurdert til såpass skjjemmende at dette ble hovedfokus under skjøtselen i 2022. To trær ovenfor ristningsberget er felt, så årsaken til problemet er trolig løst. Lokaliteten fikk et litt mer åpent preg etter trefelling.

Til venstre: Detalj sørøst i figurfeltet før og etter skjøtsel og kvaefjerning. Kvaen ble betydelig dempet, men ikke helt borte. Resten løsner sannsynligvis av seg selv etter noen år. Retning mot Ø. Høyre: Jone fjerner kvaer med tapetkniv. Dette måtte gjøres svært forsiktig og presist, og var nokså krevende arbeid. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Harpiksens konsistens varierte fra seig til hard og sprø. Ved den siste typen, som har ligget lengst på berget, kunne det øverste laget skrapes forsiktig av ved hjelp av tapetkniv eller trepinne. Da smuldret den opp. Kvaen ser imidlertid ut til å ha trengt ned mellom mineralkornene i bergflaten, og det var ikke mulig å få den helt vekk. Resultatet av behandlingen var at flekkene generelt ble mer duse. Trolig vil fjerningen av det øverste laget med kvaefremskynde at resten løsner av seg selv på sikt. Det er fortsatt lyse flekker og skjolder mange steder rundt og inne blant figurene.

I tillegg til arbeidet med kvaeflekkene, ble det gjennomført vanlig skjøtsel av feltet. Bergflaten ble dusjet godt med utblandet teknisk sprit etter vask, og skal også sprites igjen før årets vintertildekking.

Det ble brukt 45 liter vann og 2 liter teknisk sprit til skjøtselen av denne lokaliteten. Arbeidet tok totalt 7,5 timer.

Oversikt over ID 147294 etter skjøtsel. Retning mot SSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Anbefalte tiltak 2023

Bergflaten er i god stand, men preges av skjolder og misfarging både i vannsiget og i ytterkant av berget. Det er derfor viktig at feltet vaskes og skylles årlig. Bergflaten kan med fordel blåses over flere ganger i sommersesongen for å fjerne nedfall.

For å få bedre effekt av vintertildekkingen, bør det gjøres et forsøk på å avlede vannsiget i overkant av berget. Det kan med fordel også dreneres i underkant av bergflaten for å unngå at gresset blir vått og gjørmete. Ristningsfigurene er såpass dype og tydelige at de fint kan oppleves uten oppmaling, selv hvis bergflaten lysnes med teknisk spritbehandling. Feltet kan derfor være en god kandidat for alternative synlighetstiltak, som for eksempel skråbelysning.

Hafslund hovedgård – ID 75976, 143822, 236982, 143852, 143849, 143821, 143818 og 155797

Ved Hafslund hovedgård ligger det åtte helleristningslokaliteter på en stor åkerholme i dyrket mark, sør for Hafslundparken. Området er godt tilrettelagt, og det står totalt seks informasjonsskilt på og ved åkerholmen. Feltene inngår i skjøtelsavtalen med Sarpsborg kommune, og ASVO Sarpsborg har ansvar for å holde vegetasjonen nede rundt bergflatene og langs stien rundt åkerholmen. Tre av lokalitetene dekkes til om vinteren: ID 75976, 143818 og 143821.

Oversikt over åkerholmen med lokalitetene ved Hafslund hovedgård. Satellittbildet er hentet fra Google Maps.

Ristningsflatenes tilstand varierer fra lokalitet til lokalitet, og noen felt er svært skjøre. Alle figurene står uten maling hvis man ser bort fra rester av en eldre amatørmaling med oransje farge på enkelte av lokalitetene. Denne oppmalingen er slurvete utført og stedvis dirkede misvisende i forhold til ristningsfurene.

Observasjoner og tiltak

Tilretteleggingen og vegetasjonsskjøtelsen av Hafslundområdet fungerer veldig godt, og allerede før skjøtsel gir bergflatene generelt et fint og ryddig inntrykk. På noen av feltene samler det seg nedfall. Det vokser en del lav på flere av bergflatene, og også noe mose, spesielt i bergsprekker og ytterkant av bergflatene. De tre bergskjærene som dekkes til om vinteren, er generelt også de reneste, og har minst utfordringer med lav, mose og misfarging.

Venstre: Jone fjerner mose med trepinne på ID 143852. Selv om dette ikke er en av de skjøreste bergflatene er det fortsatt fint å ta av sko hvis været tillater det. Høyre: Silje skyller ID 143818. Dette feltet vintertildekkes med god effekt. Det er for skjørt for ordinær skjøtsel, men får seg en skyll for å fjerne smuss og gjødselsrester. Foto: Silje Haugsten Ellefsen og Jone Kile-Vesik.

Enkelte av de skjøreste og mest forvitrete feltene tåler ikke mekanisk slitasje, men ellers ble det gjennomført vanlig skjøtsel på og rundt bergflatene. Her hvor ristningene står uten maling, er kalkeringer en god hjelp til gjenfinning og tolkning av figurene under furevasken. Flere av feltene ved Hafslund har hatt svært god effekt av at ristningsfurene har vært vasket jevnlig med sprit de siste årene.

Totalt ble det brukt 270 liter vann, 5 liter sprit og 39 arbeidstimer på skjøtelsarbeidet ved Hafslund.

ID 75976, Hafslund 4: Denne lokaliteten består av rundt 40 figurer, deriblant skip, hjulkors, skålgroper, fotsåler og spiralfigurer. Hoveddelen av ristningene (gruppe A) er hugget samlet på en lav, nærmest horisontal bergflate, mens to av skålgropene ligger for seg selv på en egen, liten flate (gruppe B). Det står et informasjonsskilt ved lokaliteten.

Gruppe A dekkes til om vinteren, og berget framstår som rent, med noe lys, dempet lavvekst. Overflaten er forholdsvis stabil, men har flere eldre avskallingskader sentralt på berget. Det ble oppdaget hvite flekker på bergflaten tidligere på året, sannsynligvis etter kunstgjødsel fra jordet like ved siden av. Dette ble skylt bort tidlig i skjøtelsperioden, ellers ble det utført ordinær skjøtsel på bergflaten. Tiltaket med vasking med sprit i furene har fungert veldig godt på denne flaten, og ristningene trer tydelig fram, spesielt når berget er tørt. Det var kun de mer utydelige ristningsfurene som ble vasket frem med utblandet teknisk sprit – de fleste var allerede godt synlige før skjøtsel, og det var ikke ønskelig at furene skulle bli så lyse at det ser unaturlig ut.

Figurer sentralt på gruppe A før og etter skjøtsel. Denne bergflaten er et godt eksempel på hvor bra det fungerer med målrettet vask av ristningsfurer. De er godt synlige, helt uten oppmaling. Retning mot ØSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Ved gruppe B er det mer lavvekst, og her har ikke furevasken like god effekt.

ID 143822, Hafslund 3: En liten, lav bergflate med tre skipsfigurer og elleve skålgroper. I tillegg er det risset inn en nyere tids seilbåt samt tegnene R&K. Bergflaten er helt mørk av forurensning, og ristningene er vanskelige å se. Det er noe mose i ytterkantene av bergflaten og noe spredt lav. Det hadde samlet seg mye tørt gress på bergflaten, samt noe nedfall fra eiketrærne som står rundt. Lokaliteten er merket med en kulturminnestolpe.

Den mørke misfargingen går ikke bort ved vanlig skjøtsel. Enkelte typer av den spredte laven lar seg fjerne hvis bergflaten er våt. Dette var en lys type bladlav. En annen type, i roseform, ble oransje etter vask.

Det var først under skjøtselen i 2021 at vask av ristningsfurene hadde en merkbar effekt. Effekten fra fjorårets skjøtsel var fortsatt til stede – ristningene er ikke like lyse som ved enkelte andre bergflater på Hafslund, men det var fullt mulig å se figurene. Dette tyder på at gjentagende bruk av metoden på sikt kan ha effekt også på berg der man ikke ser noen umiddelbar endring.

ID 143822 før og etter skjøtsel. Her er det verdt å bruke tid på å vaske frem furene, de blir tydeligere og tydeligere for hvert år. En av lavrosene ble oransje ved vask med pensel. Det må være en bestemt type lav. Retning mot NV og VNV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

ID 236982, Hafslund 8: Feltet består av to figurgrupper på hvert sitt lave, horisontale bergskjær. Gruppe A omfatter 22-30 figurer, primært skålgroper, men også skip, menneskefigurer og en mulig slangefigur. Gruppe B ligger ca. 1 meter nordvest for gruppe A, og omfatter 4-5 skålgroper og en mulig spiralfigur. Blant ristningene i gruppe B er det festet et fastpunkt i metall som har ført til misfarging av berget. Flere av ristningene er grunne, fragmenterte og utydelige.

Gruppe A før og etter skjøtsel. Også her kom mange av ristningsfurene godt fram etter vask. Retning mot SSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Bergflaten har en forvitret og stedvis skjør overflate, og flere av ristningene er grunne, fragmenterte og utydelige. Tilstanden er verst i søndre del av gruppe B. Det er en del lavvekst på berget, og noe mose i ytterkanten av bergflatene. Det lå mye tørt gress på bergflaten, som delvis skjulte ristningsfigurene. Også her var det flekker etter kunstgjødsel fra jordene. Det ble skylt av tidlig i skjøtelsperioden, ellers ble det utført vanlig skjøtsel. Vask av ristningsfurene har god effekt på denne lokaliteten.

Gruppe B før og etter skjøtsel. Også her har vask av furene med utblandet teknisk sprit god effekt, selv om bergflaten generelt er mer preget av lav. Retning mot SSØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Lokaliteten er relativt nyoppdaget, og bergflatene er foreløpig ikke merket med verken skilt eller kulturminnestolpe.

ID 143852, Hafslund 6: Lokaliteten ligger lengst sør på åkerholmen og er inndelt i tre figurgrupper. Ristningene er hugget på horisontalt berg eller i øvre del av en bratt, østvendt bergvegg. Gruppe A ligger lengst mot sør og består av to skipsfigurer og rundt

30 skålgroper. Gruppe B og C omfatter totalt 45-60 skålgroper og avlange fordypninger fordelt på de to påfølgende bergflatene. Feltet er merket med et informasjonsskilt.

Bergflaten er grovkornet, men ellers stabil. Berget har en mørk grålig misfarging flere steder og en del lav. Det samler seg mye nedfall på de flatere delene av berget. Gresset i de torvfylte bergsprekkene og rundt bergflatene sprer seg raskt slik at randsonene årlig skjuler de ytterste skålgropene. Det vokser dessuten mose og noe gress i de mindre bergsprekkene. Små mosedotter etablerer seg også raskt andre steder på flaten, og særlig i ytterkanten av berget. Under årets skjøtsel så det ut til å være mer lav og mose enn før.

Øverst: Skipene i gruppe A før og etter skjøtsel, retning mot NNV og VNV. Under: Gruppe C før og etter skjøtsel. Både skipsfigurer og groper kom godt fram etter skjøtsel. Retning mot N. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble lagt mye arbeid i å fjerne lav og mose under årets skjøtsel, særlig ved å pirke bort lav med trepinne fra fuktig bergflate. Vask av ristningsfurene med utblandet sprit hadde god effekt på dette feltet, spesielt på de to skipsfigurene. Bruk av løvblåser til fjerning av nedfall var svært tidsbesparende på denne lokaliteten. Dette har tidligere tatt mye tid.

ID 143849, Hafslund 5: Lokaliteten omfatter 14 figurer på en jevn, øst-sørøst vendt bergflate, deriblant skip, menneskefigurer, skålgroper og en udefinert figur. Bergflaten er grovkornet og helt mørk av forurensning. Overflaten er forvitret med enkelte skjøre partier, og nordvest på berget er det flere små, nyere avskallinger.

Det er en del flekker av lys lav på bergflaten og et mørkegrønt algebelegg over deler av berget. I bergsprekkene vokser det mose og gress. Det er rester etter den gamle, oransje amatøroppmalingen flere steder på berget, delvis i ristningsfurene, delvis helt utenfor.

Bergets mørke overflate gjør at det raskt etablerer seg vasskjolder, det fokuseres derfor på jevn vask med langkost av selve bergflaten. Det ble brukt trepinner til å redusere noe av lavveksten, bladlaven ble myk og lett å fjerne i våt tilstand. Vask i furene har veldig god effekt på dette feltet, men ble begrenset til der figurene var utydelige.

Øverst: Lite skip og skålgroper i nedre del av bergflaten før og etter skjøtsel. Retning mot VNV og NV. Nederst: ID 143549 etter skjøtsel. Retning mot V. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

ID 143821, Hafslund 2: Lokaliteten består av en jevn, østvendt bergflate med seks skip og 8-9 skålgroper. Ett av skipene er konstruert ved å hugge mannskapsstreker på en naturlig skuringsstripe. Ristningene her kan være vanskelige å få øye på i vanlig lys. Det står et informasjonsskilt ved ristningsberget.

Bergflaten er svært skjør og forvitret. Det er aktiv grusvitring nærmest over hele berget og stedvis store partier med avskallinger, særlig på nedre del av flaten. Her har vintertildekkingene tidligere hatt god effekt på berget, men nå så laven ut til å ha tiltatt. Lokaliteten fikk i 2020 en ny type vintermatter, og berget ble ikke dusjet med utblandet teknisk sprit etter skjøtselen i 2021 på grunn av varmt vær og sterk sol. Dette kan være medvirkende årsaker til at laven har tatt seg opp. Enkelte av figurene er unøyaktig malt med oransje maling.

Bergets dårlige tilstand gjør at feltet ikke kan utsettes for mekanisk slitasje, så her ble det ikke gjennomført vanlig skjøtsel. Bergflaten ble kun blåst ren for sand og bøss, skylt med rent vann og dusjet raust med utblandet teknisk sprit for å dempe den økende lavveksten. Enkelte flekker med fuglemøkk måtte løses opp ved forsiktig bruk av myk kost.

ID 143821 etter skjøtsel. Lavveksten i nordre og søndre ytterkant så friskere og sterkere ut enn den gjorde i 2021, foreløpig uvisst hvorfor. Retning mot SV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

ID 143818, Hafslund 1: Denne lokaliteten består av en bratt, nesten vertikal bergvegg med tre til fire skip og tre menneskefigurer. På en smal hylle på oversiden av bergveggen ligger det enkelte skålgroper og avlange fordypninger. De to store skipsfigurene på feltet er tydelige, men ellers er figurene vanskelige å se i vanlig lys. Feltet er merket med et informasjonsskilt.

Bergflaten er svært skjør og forvitret, med aktiv grusvitring og store eksfoliasjonsskader. Flere av figurene er skadet av forvitringen. Et av skipene er unøyaktig oppmalt med oransje maling. Malingen fyller også ut de delene av ristningen som er berørt av avskallinger. Også her har vintertildekkingen hatt god effekt på vegetasjonen, men det er noe lav og mosevekst i ytterkantene av bergflaten.

ID 143518 før og etter skjøtsel. Det ble fjernet noe mose fra bergflaten, ellers ble feltet kun skylt med rent vann for å løsne smuss og fuglemøkk, samt dusjet med utblandet teknisk sprit. Retning mot V. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Heller ikke dette feltet kan skjøttes på vanlig vis på grunn av den skjøre overflaten. Det ble fjernet noe mose, primært i ytterkantene av bergflaten for å unngå at den sprer seg inn mot ristningene. Ellers ble bergflaten bare skylt grundig med rent vann, med forsiktig hjelp av myk kost på fuglemøkk og andre flekker. Berget ble grundig dusjet med utblandet teknisk sprit etter skylt.

ID 155797, Hafslund 7: Den nordligste lokaliteten på åkerholmen består av to separate bergflater med rundt 25 figurer. Gruppe A ligger på et todelt svaberg lengst nord og består av skip, skålgroper og flere spiral- eller sirkelfigurer. Mange av figurene er utydelige og kan være vanskelige å få øye på. Gruppe B består av skålgroper på en liten bergknaus mellom ID 143818 og gruppe A. Lokaliteten er markert med en kulturminnestolpe ved gruppe A.

Bergflatene er forvitret, og det er flere partier med svært skjørt og skadet berg. Disse bergskjærene dekkes ikke til om vinteren, flatene er derfor preget av mye lav og en del mose, spesielt i bergsprekker og ytterkantene av berget. Særlig gruppe B hadde veldig mye lavvekst og mose.

Venstre: Gruppe B før og etter skjøtsel. Her ble det gjort en solid innsats for å dempe noe av laven, ved hjelp av vått berg og trepinner. Dette er et arbeid som kommer til å fortsette i neste års skjøtsel. Retning mot VNV og VSV. Høyre: Østre del av gruppe A før og etter skjøtsel. Her er bergflaten veldig skjør og tåler lite mekanisk slitasje. Også her ble det fjernet en del mose med trepinne. Retning mot SSV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble gjennomført en noe moderert versjon av den vanlige skjøtselen på lokaliteten. Bergflatene ble blåst rene med løvblåser og skylt med rent vann og stedvis bruk av myk kost. Hovedfokuset på gruppe B lå i å begrense lavveksten ved hjelp av trepinne mens berget var vått. Da ble laven myk og kunne forsiktig pirkes på. Det samme gjaldt for gruppe A, men her var ikke laven like fremtredende. Furene ble vasket med utblandet teknisk sprit. Enkelte av figurene har god effekt av furevasken, men mange var vanskelige å se også etter skjøtsel. Begge bergflatene ble spritet godt etter skjøtsel.

Anbefalte tiltak 2023

Bergflatene bør følges opp årlig med renhold og annen skjøtsel. Ved flere av feltene har metoden med vask av ristningsfurene med utblandet sprit hatt svært god effekt. Vintertildekkingen fungerer godt der dette er i bruk, og bør opprettholdes, men den tiltagende lavveksten på ID 143821 er litt bekymringsvekkende. Det er foreløpig uvisst om den har sammenheng med den nye typen vintermatter eller om det kommer av at feltet ikke ble spritet i 2021, men dette må uansett følges med på. Det kan vurderes om også ID 155797 bør dekkes til om vinteren da dette kan være en skånsom måte å få bort den utfordrende veksten av lav og mose på det skjøre berget.

Ved de skjøreste feltene er det et sterkt behov for en detaljert tilstandsdokumentasjon ved konservator for at nødvendige sikringstiltak kan gjennomføres. Samtidig bør det vurderes tiltak for å fjerne den misvisende og unøyaktige oransje malingen det er rester av på flere av lokalitetene.

Det nyoppdagede feltet, ID 236982, trenger en form for markering, enten i form av et skilt eller en kulturminnestolpe.

Flere av lokalitetene har figurer som ikke er inkludert på de gamle kalkeringene og det er derfor behov for ny dokumentasjon.

Hornnes mellom – ID 21289

Dette er en omfattende lokalitet med 50-60 figurer på en bratt, nesten vertikal bergvegg. Ristningene består av skip, skålgroper og en menneskefigur. Figurene er fordelt på flere konsentrasjoner og er delvis hugget på den bratte bergveggen, delvis på de flatere, øvre delene av berget. Feltet er tilrettelagt med sti, skilt ved parkeringsplass og skilt ved selve lokaliteten.

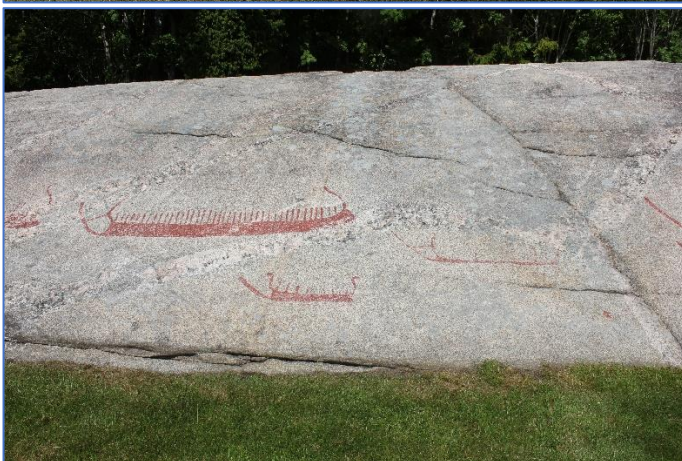
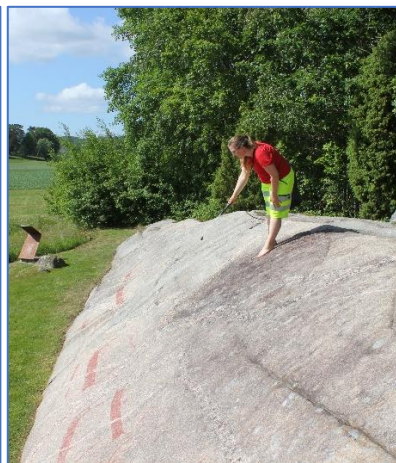
*Lokaliteten på
Hornnes før
skjøtsel.
Retning mot SV.
Foto: Silje
Haugsten
Ellefsen.*

Berget har en grov, forvitret overflate og har mange skjøre partier. Flere av ristningsfurene er nærmest helt forvitret bort, og det usikkert hvor mye som er bevart av enkelte figurer. Feltet har vært oppmalt, men malingen er i dag slitt og falmet. Enkelte skålgroper står helt uten maling.

Bergflaten dekkes til med isolerende matter i vinterhalvåret. Feltet inngår også i skjøtelsavtalen med Sarpsborg kommune, og ASVO utfører jevnlig vegetasjonsskjøtsel gjennom sommerhalvåret, både på stien fra parkeringsplassen og på flaten foran selve ristningsberget. Dette gir et rent og ryddig inntrykk av stedet.

Observasjoner og tiltak

Lokaliteten har vært vintertildekket siden 2014, og de siste årene har man kunnet se en begynnende effekt av tiltaket. Laven er nå på god vei til å forsvinne helt, men noen partier gjenstår. Tilstanden på malingen gjør at det også har etablert seg lav og alger under løse malingsflak i selve ristningsfurene. Det er en del nedfall fra trær og busker på oversiden av bergveggen og på de flater delene av berget. Det vokser mose og gress i bergsprekker, og på enkelte deler av bergflaten, særlig utenfor ristningsflatene på søndre del av berget. Det var tidligere kraftige vaskeskjolder rundt ristningene, men disse er nå nesten helt borte.

Venstre: Ristninger på søndre del av bergflaten før og etter skjøtsel. Her var det en del smuss som forholdsvis enkelt lot seg skylle bort. Retning mot VNV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Øverst til høyre: Silje dusjer bergflaten med utblandet teknisk sprit. Det er helt nødvendig å gå barbeint for å få feste på den bratte bergflaten. Foto: Jone Kile-Vesik.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel av bergflaten, men noe moderert for å ta hensyn til bergets tilstand. Over ristningsflatene ble det hovedsakelig skylt med store mengder rent vann, samt noe bruk av myk kost ved behov. I den søndre delen, hvor det er tykkere lavdekke, ble det vasket mer intensivt med langkost og rent vann, men også her ble vasken tilpasset bergets forvitningsgrad.

Den store, bratte bergflaten gjør skjøtselsarbeidet ekstra utfordrende. Det er helt nødvendig å være to personer; en som vasker med langkost og en som skyller. Mye av berget kan nås med langkost fra oversiden eller nedsiden av bergveggen, men for å nå midtpartiene skikkelig, må den som vasker, bevege seg et godt stykke ned bergflaten. Dette går fint så lenge berget er tørt, men det er viktig med god kommunikasjon og bare føtter så man får godt feste i berget. Så lenge været tillater det foregår også all annen tråkk på berget barbeint da dette minimerer slitasjen på bergflaten.

Vask og skylling av den store, bratte ristningsflaten. Langkosten ble hovedsakelig kun brukt for å løsne smuss og/eller fuglemøkk. Foto: Jone Kile-Vesik.

Kun de umalte skålgropene ble vasket med utblandet teknisk sprit. Å vaske de malte helleristningsfurene har hatt liten effekt på dette feltet, og ble derfor utelatt med tanke på bergets skjørhet, med unntak av der det lå synlig smuss i furene. Etter skjøtsel ble bergflaten grundig spritet med utblandet sprit, men været var egentlig litt for varmt og solrikt, så spriten fordampet fort.

Skjøtselsarbeidet her krever store mengder med vann. I år ble dette løst ved å dele arbeidet over to dager, da holdt det med det medbragte vannet.

Det ble brukt 160 liter rent vann og 5,4 liter sprit til skjøtselen. Arbeidet tok totalt 23 timer.

Anbefalte tiltak 2023

Den årlige skjøtselen med vask eller skylling av hele bergflaten, har god effekt i kombinasjon med vintertildekkingen. Skjøtselen må tilpasses bergets tilstand, men bør videreføres.

Malingen i furene er slitt, og det bør gjøres en vurdering av hvordan feltet skal formidles framover. Mange av figurene er svært forvitret, og enkelte furer er mer eller mindre forsvunnet. Uten maling vil de kanskje ikke være mulige å se i det hele tatt, men samtidig bør de ikke males på nytt hvis de i realiteten er tapt. Kanskje kan dette feltet være en kandidat for nye, digitale formidlingsmetoder?

Solberg

Langs riksvei 110, like ved Solbergtårnet, ligger to godt tilrettelagte helleristningslokaliteter. Feltene er tilgjengeliggjort med en universelt utformet rampe og det står informasjonsskilt ved begge ristningsbergene samt ved parkeringsplassen. Lokalitetene inngår i skjøtselsavtalen med Sarpsborg kommune og skjøttes jevnlig av ASVO Sarpsborg. Tilretteleggingen og den jevnlige skjøtselen gjør at feltene gir et pent og ryddig inntrykk. Begge feltene blir dekket til med matter i vinterhalvåret.

Solberg ytre – ID 40892

Lokaliteten består av et mylder av oppmalte helleristninger på øvre del av en bratt, nesten vertikal, øst-sørøstvendt bergvegg. De rundt 100 figurene omfatter skip, sirkler, menneskefigurer, skålgroper, dyrefigurer og vogner. Hoveddelen av figurene er hugget samlet på søndre del av bergflaten, i tillegg er det noen spredte figurer nord for en markant pegmatittgang. Figurene ble malingsretusjert siste gang i 2017. Malingen holder seg godt, men er noe slitt og falmet enkelte steder.

*ID 40892 før skjøtsel.
Retning mot NNØ. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.*

Ristningsflaten er stedvis skjør, og det er flere eksfoliasjonsskader i det tynne overflatesjiktet.

Observasjoner og tiltak

Det var omtrent ikke noe nedfall på eller rundt flaten. Det er noe lavvekst, men den har blitt veldig dus og lite synlig etter tidligere års skjøtsel i kombinasjon med vintertildekking. Mose, gress og hageplanter etablerer seg raskt i bergsprekkene, samt i ytterkant av bergets nordre del. Nord på feltet er det også flekker av mørk misfarging og skjolder etter at jord og smuss har rent ned over berget. Det er også en mørk misfarging helt sør på flaten, men jevnere og mindre markant enn den i nord. Under skjøtselen ble det oppdaget et «nytt», umalt skip i den nordre delen av flaten.

Et umalt skip, svært forvitret, ganske tilfeldig oppdaget. Lyset var gunstig under fotograferingen av feltet etter skjøtsel. Retning mot VNV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel av bergflaten. I nordre del ble det brukt håndkost for å redusere de mørke skjoldene, men misfargingen har satt seg i fjellet, og er vanskelig å få bort. Over den sentrale ristningskonsentrasjonen ble det kun brukt myk kost ved behov, store deler av ristningene ble bare skylt med rent vann.

Malingen i ristningsfurene holder seg generelt godt. Det har svært liten effekt å vaske de malte ristningsfigurene med pensel og rent vann, i tillegg er det et omfattende arbeid i og med at figurflaten er så rik. Dette ble derfor ikke vurdert som nødvendig under årets skjøtsel, med unntak av i de partiene med vannsig og/eller mørk misfarging.

Øverst: Ristningsfigurene i sør og nord er mer utsatte for misfarging og smuss etter vannsig. Disse ble vasket med pensel og rent vann (ikke utblandet teknisk sprit, for å ikke slite på malingen). Under: Det nordligste skipet på flaten før og etter skjøtsel. Denne delen av feltet ble vasket med håndkoster for å dempe den mørke misfargingen som kommer via avrenning fra plantene ovenfor. Retning mot NV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Etter skjøtsel ble berget grundig dusjet med utblandet teknisk sprit.

Totalt ble det brukt 40 liter vann, 1,5 liter teknisk sprit og seks arbeidstimer til skjøtselen av Solberg ytre.

Anbefalte tiltak 2023

Den årlige skjøtselen med vask og ettersyn av bergflaten bør videreføres. Tiltakene har god effekt, spesielt i kombinasjon med at berget dekkes til i vinterhalvåret.

Solberg indre – ID 79138

Feltet består av rundt 50 umalte figurer på en bratt, sørøstvendt bergflate i skogkanten. Ristningene omfatter skip, skålgroper, trær, menneskefigurer og en sirkelfigur. Lokaliteten har tidligere vært oppmalt, men malingen har blitt fjernet av konservator. Flere av figurene er uvanlig dypt hugget.

Feltet er tilrettelagt med et lysanlegg som belyser figurene med skrått lys fra to retninger etter mørkets frambrudd.

Oversiktsbilde fra Solberg indre før skjøtsel. Retning mot NNW. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Observasjoner og tiltak

Feltet ligger helt inn mot skogkanten, noe som fører til at det er svært mye nedfall på og rundt berget. Blader og barnåler legger seg særlig på øvre del av bergflaten, samt i de dype bergsprekkene. Nedenfor plattformen, helt inntil bergflaten, bygger det seg opp lag på lag av fuktig, råtnende nedfall. I nordøst er bergflaten preget av mørk misfarging, her er det også enkelte lavroser. Ellers er det mye mose og lav på sørvestre del av berget der det ikke er kjent noen ristninger.

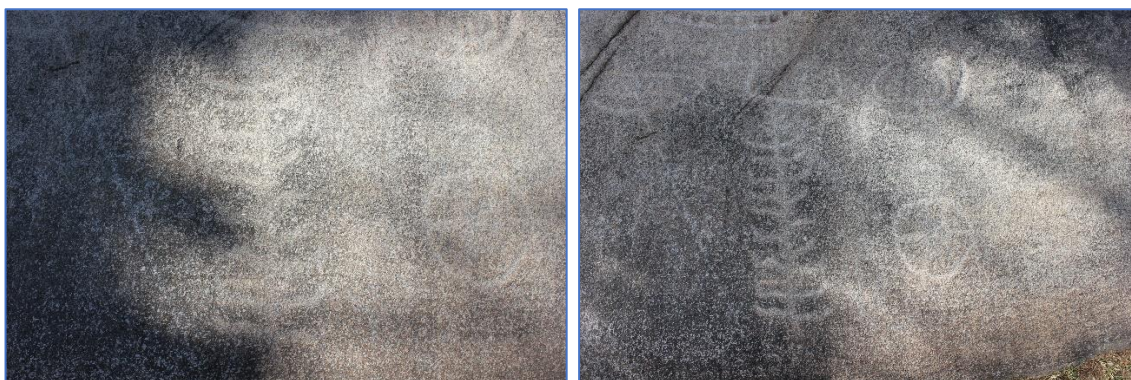
På øvre del av bergskjæret ble det i 2021 oppdaget enkelte flekker av hvit, størknet kva. Kvaen må stamme fra grantreet som vokser i overkant av bergflaten. Under skjøtselen i 2022 ble det observert flere kvaeflekker i samme området. Treet ble vurdert av arborist i 2021 og det ble konkludert med at det var i ferd med å dø (pers. med. arborist Pål Alexandersen). Det ble felt etter skjøtselen i 2022, så problemet med dryppende kva er trolig løst. De kvaeflekkene som var nye siden 2021 ble pirket løs med trepinner og tapetkniv under skjøtselen.

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel av feltet. Det har tidligere år blitt brukt mye tid på fjerne nedfall, særlig fra de dype bergsprekkene. I 2022 ble det brukt løvblåser, noe som var svært tidsbesparende. Bruk av utblandet sprit til vask av furene har relativt god effekt på dette feltet.

Noen av ristningene er litt utfordrende å rekke fram til. Her ligger Jone på magen for å vaske furer med utblandet teknisk sprit. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Rampen som leder inn mot lokaliteten er i god stand, men kan bli svært glatt under regnvær. Den delen av rampen som ligger innunder trærne på vei inn mot Solberg indre har fått et grønnlig belegg av lav og alger. ASVO har forsøkt å holde dette i sjakk ved å skrape vekk belegget, men det har hatt begrenset effekt. Under skjøtselen i 2021 ble en liten del av rampen vasket med husvask og koster for å vurdere om dette kan være en bedre metode for å få bukt med problemet. Treverket ble synlig renere etter vask og virket også mindre glatt. Resten av den glatte delen av rampen ble vasket under skjøtselen i 2022. Sprekkene mellom plankebordene ble også rensset for barnåler og kongler for å forhindre potensiell råte.

Helleristningsfeltet Solberg Indre har noen sjeldne ristninger, tolket som trær. Det ene kommer godt frem ved bruk av utblandet teknisk sprit i furene, det andre har liten effekt av tiltaket. Foto til venstre er tatt før skjøtsel, høyre etter skjøtsel. Retning mot NV. Foto: Silje Haugsten Ellefsen.

Bergflaten ble dusjet med utblandet teknisk sprit etter skjøtsel. Partiene med mose og lav i ytterkantene ble grundig spritet, mens selve figurflaten kun fikk en lett dusj. Dette er for at bergflaten ikke skal bli så lys at effekten av furevask forsvinner.

Skjøtselen av bergflaten krevde 35 liter vann og 0,6 liter teknisk sprit. Arbeidet tok 7,5 timer. I tillegg ble det brukt tre timer og 100 liter vann til vask av resten av trerampen.

Anbefalte tiltak 2023

Feltet bør følges opp med årlig vask og skjøtsel. Vintertildekkingen har hatt god effekt og bør videreføres. Furevasken gjør at selv de grunne figurene her synes relativt godt også på dagtid.

Utfordringen med det glatte treverket i rampen må følges opp framover. For å fjerne det glatte belegget bør hele den indre delen av rampen vaskes grundig med jevne mellomrom. Et alternativ kan være at det festes hønsenetting eller annet som gir bedre feste på treverket.

Solbergtårnet – ID 143841

Lokaliteten består av en utskåret steinblokk plassert i en ramme av cortenstål på rasteplassen ved Solbergtårnet. Lokaliteten lå opprinnelig på grunnen til Solberg øvre, 375 meter nord for dagens plassering. I forbindelse med breddeutvidelsen av E6 i 2005 ble ristningene skåret ut i en ca. 1 x 1 meter stor steinblokk. Ristningsflaten er horisontal og figurene omfatter en rytterfigur, 5-7 skålgroper og to udefinerte figurer. To borehull fra utskjæringsprosessen i 2005 er fylt igjen med sement.

Steinblokken er tilrettelagt med et lite informasjonsskilt og en kalkering av figurene.

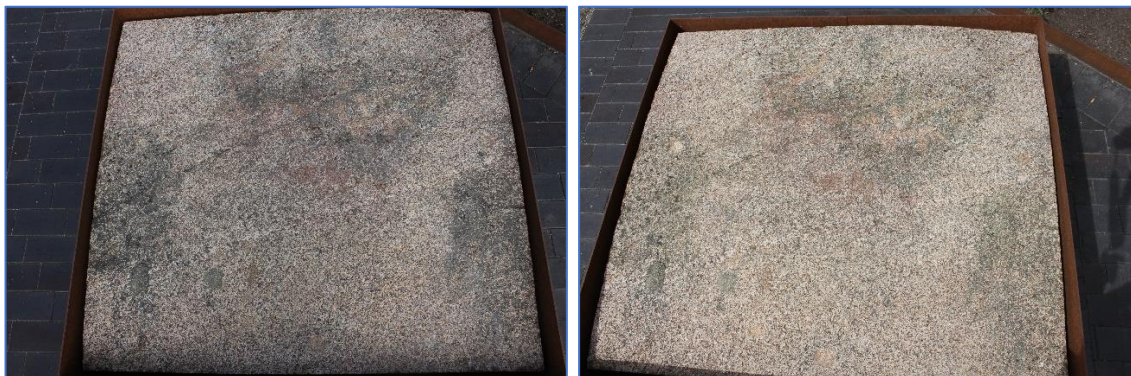
Observasjoner og tiltak

Bergflaten ble skjøttet for første gang i 2020, og tiltakene for å synliggjøre figurene begynner nå å få effekt. Det vokser noe lav på berget, men mest som mindre lavroser. Figurene er umalte og grunt hugget, men kan nå skjernes, selv i dagslys, på grunn av furevask med utblandet teknisk sprit.

*ID 143841 før skjøtsel.
Retning mot VNV. Foto:
Jone Kile-Vesik.*

Det ble gjennomført vanlig skjøtsel av bergflaten, men vasken ble gjort med stor håndkost på grunn av flatens størrelse og plassering. Enkelte små lavroser på berget var av en type bladlav som ble pirket bort med trepinner under skjøtselen. Ristningsfigurene er fortsatt ikke helt synlige nok ved første øyekast, men etter flere års skjøtsel vil de trolig bli lyse og fine.

Ristningsflaten på Solbergtårnet før og etter skjøtsel. Retning mot VNV. Foto: Jone Kile-Vesik.

Det ble brukt ti liter vann og 0,3 liter sprit til skjøtselen. Arbeidet tok 2 timer.

Anbefalte skjøtselstiltak 2023

Bergflaten har godt av årlig renholdspleie. Bergflaten har fått en jevnere farge og ristningsfurene har blitt tydeligere. Skjøtselen av feltet er lite krevende, og feltets beliggenhet ved det godt besøkte Solbergtårnet, gjør at det har et stort formidlingsmessig potensiale.

Litteratur

Alexandersen, Pål

2021 *Vurdering av grunnlaget for at kvae drypper på helleristningsberget.*

Bjelland, Torbjørg og Bjørn Hebba Helberg

2006 *Bergkunst. En veiledning i dokumentasjon, skjøtsel, tilrettelegging og overvåking av norsk bergkunst.* Riksantikvaren. Oslo.

Egeland, Inger Marie

1996 *Konserveringsrapport fra Gullskår, Begbyfeltet.* Østfold fylkeskommune.

Kile-Vesik, Jone

2021 *Skjøtsel av bergkunst i Viken 2021, i kommunene Bærum, Drammen, Fredrikstad, Frogn, Hole, Kongsberg, Lier, Lillestrøm, Modum, Moss, Nordre Follo, Rakkestad og Sarpsborg.* Viken fylkeskommune.

Viken viser vei.

Postadresse: Viken fylkeskommune,
Postboks 220, 1702 Sarpsborg
Sentralbord: 32 30 00 00
post@viken.no

viken.no

